

Bakalářská práce na téma:

Mocenský aparát a srpen 1969 v Praze

Napsal Miloslav Brichta

Předehra k dramatu

Nebývá obvyklé, aby předehtou k dramatu bylo drama ještě větší. Málokdo z obyvatel tehdejšího Československa, ukládajících se večer 20. srpna 1968 ke spánku mohl tušit, že začala, co do rozsahu, největší vojenská operace v Evropě od ukončení druhé světové války. Těsně před 23. hodinou středoevropského času překročila mohutná uskupení svazků armád pěti států (SSSR, Polsko, Maďarsko a Bulharsko, NDR s ohledem na psychologické resentimenty související s činností Wehrmachtu za války vyslala pouze méně početné jednotky do stavu divize)¹ státní hranice a do rána následujícího dne využívají drtivou kvantitativní a zpravodajskou převahu obsadila celé území. Čs. ozbrojené síly byly ponechány bez jakýchkoli informací a instrukcí do první půlhodiny po půlnoci, kdy byly předány první rozkazy zakazující jakýkoli odpor a vyzývající k podpoře interventů². Invaze byla psychologickým šokem nejen pro „běžné“, občany, ale i pro značnou část příslušníků mocenského a ozbrojeného aparátu. Především sdělovací prostředky navodily od prvních měsíců tohoto roku atmosféru nadějí a představ, které vstoupily do dějin jako tzv. „obrodňující proces“, a nebo také „pražské jaro“. Obrodňující proces měl být obrodňujícím procesem komunistického systému a tímto způsobem byl i formálně prezentován, nicméně naděje na alespoň částečné odčinění represí uplynulého období a nebo dokonce na částečnou změnu systému si s tímto vývojem spojovalo stále více lidí. Bezprostřední reakce na povíznou realitu byla proto s výjimkou nepatrného procenta přímých spolupracovníků interventů a osob, které měly závažné důvody se pozvolného rozkladu systému obávat, naprosto odmítavá. Pošlapání suverenity státu spolu s krachem politické režie okupace vyvolalo spontánní odpor nacházející odezvu u většiny příslušníků aparátu KSČ a ozbrojených sborů (bez spolupráce armády by nebylo možné technicky zajistit protiintervenční rádiové vysílání). Tato odezva vyvolávala určitý psychologický pocit protiokupační jednoty. Podpis tzv. „Moskevských protokolů“, , za situace, kdy intervenční pětka, po krachu záměru vytvořit tzv. „dělnicko-rolnickou vládu“, byla nucena jednat s dosavadním čs. vedením, ukončil patovou situaci a stabilizoval poměry v její prospěch.

První náznak normalizace je možno vystopovat již zde. Závazky vyplývající z podpisu tvořily účinný nástroj nátlaku při prosazování intervenčních záměrů. Čs. vedení naopak chtělo omezených možností daných moskevským protokolem využít k alespoň částečnému pokračování v polednové politice. Byl to velice riskantní pokus, neboť podpisem se mimo jiné zavázalo, že uzná právoplatnost tzv. mimořádného XIV. Sjezdu KSČ, konaného v době jeho pobytu v Moskvě, nehledě na to, že stanoviska a zájmy jednotlivých členů nebyly zdaleka jednotné (jednání se účastnil např. i V. Biřák). Zpočátku však slavil částečný úspěch a vytvářel u některých reformních představitelů iluze. I když se někteří z nich museli vzdát funkce prakticky ihned, např. F. Kriegel, Č. Císař, J. Pavel, Z. Hejzlar aj., na srpnovém plénu UV KSČ došlo k posunu ve prospěch tzv. „reformistů“, , ze šesti členů předsednictva byl pouze jediný stoupenec

¹ Podle některých pramenů NDR vyslala pouze důstojníky, jiné připouštějí celé jednotky. Pamětníci bydlící v oblasti Brd (demarkační čára z II. světové války uvádějí, že viděli celé jednotky. Tento problém není prioritou této práce, proto se jím hlouběji nezabývám.

² První rozkaz byl určen pozemním vojskům, byl zaznamenán v 0.20 hod. Ministr obrany Džúr nařizoval: „Zabezpečit, aby v žádném případě nebylo použito zbraní. . . ., sovětským vojskům, která přešla na naše území poskytovat maximální, všestrannou pomoc.,, Druhý rozkaz určený letectvu (konkrétně 10. letecké armádě) a PVO (protivzdušná obrana státu) obsahoval: „Zakazují (Džúr) s okamžitou platností vzlet všech letounů bez souhlasu MNO nebo náčelníka GŠ. Ukládám Vám zabezpečit přistání sovětských letounů na letištích Brno a Ruzyně. . . ., Tento rozkaz byl zaznamenán v 0.45 středoevropského času, tedy téměř dvě hodiny po „zabezpečení“, vzdušného prostoru ČSSR letectvem intervenenta. Problém nastal, když se k jednotkám dostalo provolání předsednictva UV KSČ , známé „Všemu lidu Československé socialistické republiky., , přibližně okolo druhé hodiny ranní. Také velitelská rozhodnost ministra Džúra dostala ránu, Džúr se jednání předsednictva neúčastnil, pod dohledem generála Jamščíkova paralyzoval armádu a zabezpečoval přijetí interventů, pravděpodobně předpokládal, že politická podpora invaze je zajištěna. In: Antonín Benčík: „Operace Dunaj, vojáci a pražské jaro 1968., .

sovětského zásahu – Vasil Biľak. Komunistická strana Slovenska bývá často mylně označována za brzdu dobového reformního úsilí³, nicméně její mimořádný sjezd 26. srpna nejprve podpořil tzv. „Vysočanský sjezd“, a teprve druhý den se G. Husák, který se rokování účastnil jako vedoucí delegace UV KSČ proti tomuto usnesení postavil. Svůj přístup zdůvodnil zvláštním způsobem. Tvrdil, že XIV sjezdu se zúčastnil jen zlomek slovenských delegátů a že slovenská část ústředního výboru byla zvolena krajně nedemokratickým způsobem. Dle jeho argumentace byli zvoleni českými delegáty, což byl pokus řešit slovenské záležitosti bez Slováků. Potom se, následován slovenskými členy vzdal členství ve „vysočanském“, ústředním výboru. Mimořádný sjezd skončil navzdory tomu vážnou porážkou „konzervativců“, Biľak, Šalgovič ani Hruškovič do něho zvoleni nebyli, ústřední výbor byl z 80 procent zachován.

Zasedání UV KSČ dne 31.8. 1968 nastavilo politickou linii odpovídající novým podmínkám. Dubček se vyjádřil, že vedení strany a státu po lednu 1968 dostatečně nepočítalo s reálnou silou mezinárodních faktorů, mezi něž patří i státy s nimiž „tvoříme svazek Varšavské smlouvy,“, to způsobilo oslabení důvěry sovětské politické reprezentace ve schopnost vedení KSČ správně řešit politické problémy. Vyvodil závěr, že jedním z nejdůležitějších problémů je rozptýlit tuto nedůvěru a nevyvolat podezření, že se přijatým závazkům „vyhýbáme...“. Plnění Moskevského protokolu mělo „normalizovat“, situaci v zemi, dle Dubčeka, obnovit autoritu a výkon funkce státních a tranických orgánů, dočasně omezit některá demokratická práva (hlavně v oblasti sdružování a svobody slova), vyřešit ekonomické důsledky vojenského zásahu a dosáhnout postupného odchodu cizích vojsk. Normalizace pojatá tímto způsobem měla umožnit částečné pokračování reformu podle tzv. „Akčního programu,“. Dubček kladl velký důraz na zachování „jednoty strany,“. I když existovaly hlasy zpochybňující reálnost pokračování v pokusech o zachování reformního kursu při plnění Moskevského protokolu (J. Šabata, O. Rytíř), přetrvávaly ještě určité iluze a naděje jak ve vedení KSČ, tak i ve zbytku společnosti.

Důležitou překážkou nastupující normalizace a postupnému prosazování intervenčních záměrů bylo působení sdělovacích prostředků. Jejich pacifikace patřila mezi základní požadavky intervenční pětky prakticky od samého počátku reformního procesu, důrazné pokyny byly zcela samozřejmou součástí Moskevského protokolu. Předsednictvo UV KSČ pod tlakem okolností rozhodlo, že předpokladem ke znvuvydávání periodického tisku je „důkladné kádrové vybavení redakcí,“, vytvoření skupin autocenzury a projednání orientace časopisu s vedoucí skupinou každé redakce. Stejným způsobem se mělo postupovat v televizi a rozhlase. Vláda jmenovala zmocněnce a usnesla se na mimořádných opatřeních ke kontrole sdělovacích prostředků. Zřídila úřad pro tisk a informace. Příkazem ředitele tohoto úřadu se nesmělo publikovat nic, co by vyznělo jako kritika SSSR, nebo jako kritika poměrů, případně vedoucí úlohy KSČ. Zakazovalo se používat slovo okupace nebo okupant. V této chvíli se ještě nepostupovalo mocensky nebo

³ Kromě všeobecně rozšířené představy o slovenském důrazu na národnostní problém vedoucí k federalizaci, který převládá nad snahou o tzv. „demokratisaci,“, jak ji chápali především čeští intelektuálové a část žurnalistů může k podobným asociacím přispět i vyjádření Komunistické strany Slovenska reagující bezprostředně na invazi. Po nezdařilém pokusu Hruškoviče, který tvrdil, že intervenční armády přijely na pozvání ústavních činitelů a že je jí tedy nutno formálně podpořit, vyjádřilo předsednictvo KSS 21. srpna stanovisko, v němž vyjádřilo podporu Dubčekovi Svobodovi a Černíkovi, ale na rozdíl od nočního vyjádření PUV KSČ okupaci z hlediska vztahů mezi tzv. „socialistickými státy,“ neodsoudilo a ani nezměnilo, že proběhla bez vědomí legálních orgánů. Obyvatelstvo se vyzývalo ke klidu. V podobném duchu se neslo i druhé stanovisko z 22. srpna. Podpořilo sice legální orgány a hlásilo se tzv. „polednové politice,“, na adresu SSSR a ostatních států pětky však nebyly zaměřeny žádné požadavky a kritika.

nátlakově, vedení strany spoléhalo na politické působení a snažilo se působit společně se Svazem novinářů. Zásady úřadu pro tisk a informace byly částečně použity při vytvoření zákona „o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních informačních prostředků, který obnovil předběžnou cenzuru. Vznikl vládní výbor pro tisk a informace v čele s p. Colotkou, byli odvoláni ředitelé televize a rozhlasu Pelikán a Hejzlar. (Pro sovětské vedení to bylo málo, prohlašovalo, že změny na generálských postech nestačí, že je nezbytné očistit redakce). Sdělovací prostředky zůstávaly zdrojem napětí až do mocenského zlomu v dubnu 1969.

Pacifikace spontánně vzniklých organizací, většinou překračujících rámec oficiálně pojatého předsrpnového obrodného procesu byla další nezbytný projev vznikající normalizace. Ministerstvo vnitra začátkem září neschválilo organizační řád Klubu angažovaných neustraníků s odůvodněním, že má charakter politické organizace a jeho přijetí by musel schválit ústřední výbor Národní fronty. Obdobným způsobem byla zamítnuta žádost K 231 a společnost na ochranu lidských práv v Bratislavě. Zákon z 13. září umožňoval existenci jen politickým stranám a organizacím sdruženým v Národní frontě.

Sovětské velení zřídilo ve všech okresních městech místní velitelství. Pomocí smíšených operačních skupin si vynucovalo opatření ke kontrole vnitropolitického života. Generálplukovník Ogarkov stupňoval požadavky. Požadoval soudní procesy s kontrarevolucionáři, došlo k zadržení čs. civilistů, vzrůstal počet incidentů. Součástí tlaku bylo jednání vojenských delegací v Mukačevě 16 a 17. září. Ministr obrany Džur vyjádřil předpoklad, že se „spojenecká vojska,“ stáhnou ve třech etapách. Do 15 října 1968 odejde 90 procent všech vojsk, na jaře následujícího roku odejde polovina zbytku, poslední jednotky pak do konce roku. Maršál Grečko odmítl o odchodu jednat. Oznámil, že na území státu zůstane minimálně 10 procent jednotek z momentálního stavu a požadoval pro ně vymezit 7 divizních rajonů včetně pěti letišť.

Vláda ustoupila a požadavky schválila. Z prostorů uvolněných pro intervenční armádu bylo třeba přemístit 29 000 vojáků včetně techniky. Prudce se zhoršila ubytovací situace vojáků z povolání. Kreml svým postojem dal najevo, že i když plnění Moskevských protokolů bezvýhradně požaduje, sám se jimi nebude vázat, trvalá přítomnost sovětských vojsk byla v rozporu s protokolem. Současně naznačil nespokojenost s rychlostí a průběhem normalizace a nedůvěru ve vedení strany a státu. Přitvrdil i mezinárodně politicky. Svolal 27. září schůzku Varšavské pětky do Moskvy, aby zhodnotil dosavadní čs. vývoj a vytvořil novou strategii, nebo spíše staronovou – obnovení-restauraci neostalinských pořádků i když bylo jasné, že pouhá přítomnost armádních svazků nestačí. Součástí této strategie, a to je pro pozdější vývoj důležité, bylo dočasné respektování dubčekova vedení, protože pouze ono představovalo reálnou politickou moc v zemi. Do této doby se totiž nepodařilo vytvořit mezi tzv. „konzervativci,“ dostatečnou oporu pro své záměry, vytvoření této opory bylo právě cílem této strategie. Dalším cílem, na kterém se 27. září shodli, byla postupná diskreditace Dubčeka tak, aby byl nucen postupně ustupovat od své linie, „realisticky,“ podléhat nátlaku a tím se dostávat do konfliktu s vlasteneckým cítěním obyvatelstva. Ve vhodném okamžiku měl být odstraněn. Pozdější vývoj, za vydatného přispění residentury KGB, která se vyskytovala prakticky ve všech čs. mocenských orgánech, odpovídal těmto záměrům s neuvěřitelnou přesností.

I když mezinárodně politický kontext není cílem této práce, jeho vliv nelze pominout. Snaha potlačit tzv. reformní proces neměla u vůdců „pětky,“ pouze bezprostřední ideologický důvod, ke kterému je snad vedl strach o možný příklad pro vlastní obyvatelstvo, ale především důvod

vojenskostrategický vyplývající ze sfér vlivu. Československý prostor, spolu s Polskem A NDR vytvářel nárazník, který měl umožnit získat čas k nasazení vojsk hlavního sledu (vojska umístěná v tzv. „železném trojúhelníku mezi Pobaltím, Polskem a Moskvou.) Jedna s variant nasazení čs. armády dokonce počítala s rozsáhlou útočnou činností.⁴ Proto byly po obou stranách železné opony soustředěny značné síly. Jakékoli narušení silové rovnováhy by mělo dalekosáhlé následky. Citlivost problému ještě zesiluje skutečnost, že Československo bylo jediný středoevropský stát, kde do invaze nebyla umístěna žádná sovětská vojska.

Ve vztazích východ – západ probíhaly pokusy o tzv. „détente,, - uvolnění napětí mezi bloky při respektování sfér vlivu vycházející z Jalty (v Evropě), spolu se snahou některých evropských států (západní Německo) o sblížení s východoevropskými státy presentovanou jako „realistická východní politika,, Tato východní politika vedla později k velice opatrné, pokud možno nenápadné kritice Husákova vedení po represích v srpnu 1969. Respektování sfér vlivu šlo dokonce tak daleko, že když byl ve 20.00 hod. středoevropského času prezident Spojených států Lyndon Johnson informován velvyslancem SSSR o nadcházející invazi, vyjádřil obavu o osud setkání hlav států, které se mělo uskutečnit v Leningradě. Normalisované Československo spolu s celým východním blokem představovalo také obrovský trh, který jednak nebyl schopný konkurovat západním výrobcům a současně představoval velké státní zakázky se zaručenou platbou. Z těchto důvodů se jevila dlouhodobá důrazná diplomatická izolace, nebo dokonce riskování globálního konfliktu pokusem o vojenské opatření jako naprosto ilusorní.

Čs. delegace byla na jednání v Moskvě 3 a 4. října vystavena dalšímu nátlaku. Dubček ve svém referátu podal čs. interpretaci Moskevského protokolu a pokusil se o kompromis vyplývající z přítomnosti vojsk. Kompromis však nebyl to, o co usilovalo kremelské vedení. Vyjádřilo kritiku rychlosti normalizace a požadovalo stranickou kontrolu ve všech oblastech společenského života. Otázka stažení vojsk byla definitivně smetena ze stolu. Politická linie stanovená UV KSČ 31. srpna 1968 se zhroutila. Moskevské jednání představuje významný moment a předznamenává mocenský zlom v dubnu 1969 a z něho vyplývající srpnové důsledky. Do 18 října byla vypracována, schválena čs. vládou a posléze schválena parlamentem smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk. Výrazně prosazovat se začaly i vnitřní promoskevské síly, které měly do té doby minimální vliv a neodvažovaly se prosadit, jejich malý vliv na veřejnost byl ale vyvážen silnými vazbami na mocenský aparát. 9. října v sále tzv. „Čechie,, v Libni A. Kapek, J. Midas a E. Famíra napadli linii v té době ještě oficiálního stranického vedení. Za podpory V. Biřáka, který se stal tajemníkem UV KSČ se v krajích a okresech formovaly skupinky podobného ražení, často sestávající z předválečných komunistů. Bez vědomí čs. stranického vedení přijížděly pracovníci aparátu KSSS a vytvářely z těchto lidí stínové stranické aparáty. Pod krytím okupačních vojsk přijížděli ve značném počtu sovětské bezpečnostní pracovníci a pracovníci residentury KGB, oživovaly staré a budovali nové agenturní sítě.

Závěr roku 1968 přinesl další prvek, který jako by předznamenával události, které měly přijít –

⁴ Plány na bojovou činnost armád východního bloku se měnily v čase. Zatímco na počátku padesátých let, v době vrcholící studené války se předpokládala především defenzivní činnost, s možností přechodu k ofenzivě, plány tzv. přitvrdily v paradoxně v době panování Chruščovova vedení a částečného uvolnění napětí. Svůj díl na tom měla i Karibská Krise a nástup taktických nukleárních zbraní. Plán bojové činnosti Čs. armády z roku 1964 a objevený teprve roku 2000 Petrem Lunákem předpokládal rychlý postup v jižním směru (hlavní směr byl osa NDR, NSR, Severní Francie, pobřeží kanálu). Čs armáda měla zneškodnit konvenční a jaderné síly americké armády v jižním Německu a útočné klíny se měly za dobu kratší než dva týdny zastavit v Lyonu. Útok měl být veden za masivního použití taktických jaderných zbraní. Jejich umístění na čs. území nebylo v této době vyřešeno. (Nebylo definitivně vyřešeno nikdy, teprve po okupaci se částečně uskutečnilo v rámci okupačních jednotek, hlavně v osmdesátých letech, v době tzv. raketové krise).

první zásah tentokrát již nikoliv sovětských ale čs. bezpečnostních orgánů proti obyvatelstvu. 28. října a 7. listopadu proběhly demonstrace radikálnější části mládeže, cca 5000 až 8000 osob při kterých byly strhávány sovětské vlajky. I když došlo k zadržení osob, policie ještě nepostupovala razantně.

Zasedání UV KSČ 14. listopadu přineslo nápor tzv. „konzervativních“, sil, které byly dosud v menšině. Relativně ucelený postup navrhl Alois Indra, který hodlal odstranit reformní síly z aparátu KSČ, sdělovacích prostředků, především rozhlasu a televize, „stabilizovat“, situaci a posléze přejít k prosazení ekonomické reformy se zapojením vědeckotechnické revoluce. Zajímavé je, že chtěl nejdříve odstranit „reformátory“, a pak provést reformu. Uvažoval technokraticky a vycházel z předpokladu, že při relativně tuhém neostalinském systému s kontrolou sdělovacích prostředků, o který kremelské vedení usilovalo, je možné nadirigovat efektivnější metody řízení ekonomiky. K ekonomickým otázkám se Brežněvovo vedení zatím nevyjadřovalo. Konzervativní síly byly pro tuto chvíli přehlasovány tzv. „reformní“, většinou.

Do událostí vstoupila ještě jednou mládež, tentokrát vysokoškoláci. Třídenní okupační stávka na podporu tzv. „deseti požadavků“, byla namířena proti neustávajícím ústupkům moskevskému vedení a na podporu akčního programu. Byl to jeden z posledních pokusů o zachování důvěry ve vedení KSČ a o iluzi zachování zbytků polednového vývoje.

Schůzka Dubčeka, Svobody, Černíka, Husáka a Štrougala s Brežněvem Kosyginem a Podgorným 7. a 8. prosince 1968 v Kyjevě přinesla další nátlak na utužení normalizace. Oproti výsledkům schůzky v říjnu, již tak dost špatným, nastal nový výrazný posun. Dubčeka již ani nenapadlo, na rozdíl od říjnové schůzky, vyslovit politické požadavky ani kritizovat chování okupačních jednotek. Prostor pro manévrování nebyl prakticky žádný, jediné, o co se mohlo čs. vedení pokusit byla možnost provést ekonomickou reformu a alespoň částečně zachovat složení redakcí sdělovacích prostředků a státních orgánů, respektive uchránit je od pronásledování. Požadavky Brežněva šly daleko za rámec Moskevského protokolu. Na této schůzce zaujal moskevské vedení především Lubomír Štrougal, požívající pověst reformátora (centristy) a současně ochotného „realisticky“, vyjít vstříc požadavkům Moskvy. Brežněv proti ekonomické reformě zatím nevystoupil, případnou ekonomickou pomoc (dodávky zemního plynu a úvěr ve výši 300 milionů dolarů podmínil razantním prohloubením normalizačních opatření. Prohlásil, že KSSS nebude souhlasit s tím, aby v připravovaných federálních orgánech působil protisovětský člověk. Konkrétně měl na mysli zřejmě Josefa Smrkovského. Štrougal a Husák naznačili, že jim to není zcela proti mysli. První signály o tom, že Smrkovský má odejít, pronikly na veřejnost prostřednictvím západního tisku, na který reagoval ještě nezpacifikovaný tisk domácí. Dalším signálem bylo schválení personálního obsazení ústavních orgánů v souvislosti s federalisací státu, kde chyběla osoba předsedy Federálního shromáždění, jímž byl Smrkovský. Snaha o odvolání Smrkovského narazila na odpor značné části veřejnosti, zdůrazněný rolí sdělovacích prostředků, které téměř bez výjimky Smrkovského podpořily. Ustavující sjezd odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu pohrozil generální stávkou a uzavřel dohodu se Svazem vysokoškolského studentstva, připojily se i další odborové svazy. Situace začala být, byť přechodně, pro moskevské vedení a jeho domácí spojence nepřijemná. V této chvíli vstoupil do hry Gustáv Husák. Na zasedání UV KSS (Komunistické strany Slovenska) 22. prosince 1968 prohlásil, že v souladu se zásadami národnostní parity musí obsadit funkci předsedy Federálního shromáždění Slovák. Prohlásil sice, že o osobu Smrkovského mu vůbec nejde, ale málokdo tomu věřil. Husákovy záměrně ostře nacionalistické a demagogické závěry podpořila Slovenská národní rada a díky

mediální kampani i část slovenské veřejnosti, podařilo s vrazit klín mezi tzv. „proreformně orientovanou většinu české společnosti a spíše národně-federalisticky orientovanou částí slovenské. V české veřejnosti vyvolal Husákův přístup mimořádné pobouření, prostřednictvím odborů byla připravována generální stávka. Do širokého protestního hnutí se zapojilo asi dva miliony osob. Díky nacionalistické notě hrozil česko-slovenský konflikt. Moskevské vedení vyslalo do Prahy tajemníka UV KSSS Konstantina Katuševa aby odstranění Smrkovského zajistil. Dubček protestní vlnu nevyužil a přání Moskvy ustoupil. Také Smrkovský projevil ochotu ke „kompromisu„. Předsedou Federálního shromáždění byl zvolen Peter Colotka. Relativně bezproblémové odstranění Smrkovského lze vnímat jako důležitý psychologický signál směrem k veřejnosti o reálné situaci v čs. mocenské špičce, nastiňující pozdější nástup normalizace.

Sebeupálení Jana Palacha a Jana Zajíce nástup nového roku zdramatizovalo. Jan Palach v dopise na rozloučenou požadoval zrušení cenzury a zastavení časopisu Zprávy. Společností tento čin hluboce otřásl. Zemi proběhla řada tryzen a demonstrací. Pouze skalní dogmatici prezentovali tuto událost jako dílo pravicových extremistů, kteří studenta zneužili. Palachova pohřbu, který probíhal velice důstojným způsobem a v naprostém tichu se dle některých odhadů zúčastnilo až 100 000 lidí.

Vedení strany a státu se ocitlo ve složité situaci a vyzývalo ke klidu. Bylo vystaveno nátlaku Moskvy. Brežněv a Kosygin zdůrazňovali, aby vláda učinila všechny politické závěry a zastavila činnost těch, kteří se snaží bránit normalisaci v zemi. Události spjaté s Palachovým činem dále prohloubily diferenciaci společnosti a nepřímo vedly k psychologickému klimatu doprovázejícímu pozdější srpnovou konfrontaci.

Měsíce únor a březen přinesly, paradoxně, určité zklidnění. Do popředí dočasného zájmu se dostala ekonomická reforma. Od 1. ledna se zaváděl nový systém národohospodářského plánování. Novým rokem také nabyla platnosti federalisace státu, což poněkud uklidnilo, alespoň v mediální rovině, Česko – Slovenské vztahy. Pokračovalo rehabilitační řízení alespoň některých obětí politického teroru padesátých let. Vedení státu se, navzdory sílícímu moskevskému tlaku, pokusilo paralisovat stále více sebevědomé konzervativní seskupení tím, že několik jeho militantních mluvčích poslalo do diplomatických služeb (David, Krejčíř, Šalgovič). Není bez zajímavosti, že ministerstvo vnitra ještě v této době povolilo registraci některých organizací, ustavených po lednu 1968, například Junáka, sdružení přátel SOS vesniček aj.

Toto zklidnění však neodpovídalo reálné mocenskopolitické situaci. V březnu se na severních a východních hranicích soustřeďovaly další sovětské oddíly. Velení Varšavské smlouvy připravovalo vojenské spojovací cvičení „Vesna,, , které se za účasti vojsk SSSR, ČSSR, NDR a Polska konalo z velké části na čs. území. Byla – li to příprava na mocenský zvrat a nebo termín cvičení souvisel s nastávající krizí celkem náhodou není dosud zcela objasněno a není to ani téma této práce. Měsíc duben přinesl zásadní a definitivní obrat, znamenal nástup normalizace a prakticky předurčil srpnovou konfrontaci mezi státní mocí a nespokojenou veřejností. Vítanou záminkou byly „protisovětské,, demonstrace související s mistrovstvím světa v hokeji ve Stockholmu, kde čs. hokejisté zvítězili nad hokejisty SSSR a svoji výhru zopakovali. Spontánní oslavy, které následovaly byly provázeny určitými bezpečnostními nezvyklostmi, např. byly omezeny pravidelné hlídky VB, v blízkosti objektů SSSR se „objevily,, složené kameny a dlažební kostky atd.. K napadení objektů skutečně došlo, účast provokatérů je pravděpodobná

v maximální míře. Čs. orgány reagovaly opožděně a nedostatečně, lze říci, že situaci podcenily. Prohlášení vlády SSSR a UV KSSS obvinilo čs. sdělovací prostředky z podněcování nacionalistických vášní, Dubčekovo vedení z pasivního přihlížení a nepohodlného Smrkovského z účasti na demonstracích. Neočekávaný přilet maršála Grečka a náměstka ministra zahraničí Semjonova pramalou předvídavost Prahy ohledně možné sovětské reakce potvrdil. Grečko nepřiletěl „na inspekci“, střední skupiny sovětských vojsk, cíl jeho cesty byl definitivně znemožnit jakékoli projevy nesouhlasu s pobytem sovětských vojsk na čs. území a pokud možno přivodit odstranění Alexandra Dubčeka z funkce generálního tajemníka KSČ. Po přiletu na Milovické letiště dal Grečko vítajícím čs. generálům přímo najevo, že považuje čs. lidovou armádu za podřízenou složku. 1. dubna dal svolat vojenskou radu MNO. Při úvodním projevu nastínil záměry sovětského vedení, obvinil velení ČSLA, že připouští v Československu opětovné řádění kontrarevolučních sil a že situace je horší, než byla 21. srpna 1968. Pohrozil, že nezabrání-li vojenská rada ministerstva obrany opakování protisovětských útoků z počátečního večera a noci, přistoupí Sověti sami k zjednání nápravy bez předchozího upozornění. Seznámil je proto podrobně s obsahem pokynů pro dislokované sovětské jednotky. V závěru se zmínil o vyhlášení pohotovosti u vojenských jednotek, které soustřeďovalo sov. velení kolem čs. hranic. Zastrášené velení ČSLA pochopilo, že se musí zařadit do prosovětské fronty a zasadit se o pořádek ve svém resortu s maximálním nasazením. Stalo se něco, co nemá v politické a vojenské historii obdoby. Je pochopitelné, že, s výjimkou států, kde panuje přímá vojenská diktatura, o politickostrategických záležitostech a o případném nasazení armády rozhoduje výhradně politické vedení, armáda plní pouze funkci nástroje. V krajním případě představitelé armády protestují proti kompromisním nebo ústupovým rozhodnutím a vyzývají k boji. Představitelé Československé lidové armády převzali úlohu právě opačnou, aktivně se účastnili nátlaku na PUV KSČ ve prospěch cizí moci.

Hrozba rozsáhlých sovětských opatření si vyžadovala okamžitou reakci. Na zasedání předsednictva, které trvalo až do rána 2. dubna byly přijaty požadované kroky, vedení KSČ zcela kapitulovalo pod soustředěným tlakem. V prohlášení, údajně formulovaném Bilakem a Kempným, není předmětem této práce zkoumat, zda tomu tak skutečně bylo, převzalo předsednictvo UV KSČ sovětské hodnocení situace (pouze se vyhnulo termínu kontrarevoluce). Byla schválena opatření pro uvedení armádních a bezpečnostních jednotek do pohotovosti a připraveno zavedení předběžné cenzury.

Tzv. „dubnové plénum“, , jak byl tento mocenský zvrat nakonec pojmenován, vytvořil důležitý psychologický zlom, ne pouze v tzv. „reálné politice“, , kde byla situace dávno jasná, ale především v myšlení a náladách veřejnosti, která ztratila poslední iluze o tzv. „zásadových postojích“, představitelů Pražského jara, o určité protiintervenční jednotě s čs. státními představiteli a vytvořila nálady vedoucí ke konfrontaci se státní mocí v Praze a ostatních městech v srpnu 1969. Touto událostí zároveň uzavírám poněkud obsáhlejší úvodní část práce, která je však nutná k osvětlení posunů v reálné politice a hlavně v sociálně psychologickém působení těchto posunů na nálady obyvatelstva. Tragické bylo, že ozbrojené síly, ať již se jednalo o armádu jako takovou, nebo o ozbrojené síly ministerstva vnitra, i když vytvořené téměř od základu po komunistickém puči v roce 1948 a tzv. „obrodným procesem“, prakticky nedotčené, aktivně podporovaly technickými prostředky protiokupační odpor, o rok později tvrdě vystoupily proti vlastnímu obyvatelstvu.

Příprava

Že nástup normalizace nebude zcela bezkonfliktní bylo ovšem stranickému a státnímu vedení jasné. Zavedení předběžné cenzury a postupné čištění rozhlasu, televize a redakcí nezabránilo tomu, aby na klíčových místech ještě určitou dobu nesetrvávali lidé aktivně působící proti nestoupenému trendu. Nezmiňuji sdělovací prostředky náhodou, na jejich působení byla závislá mimo jiné i spolehlivost řadových příslušníků vojsk ministerstva vnitra a hlavně příslušníků armády, složené převážně ze záložníků. Náklady veřejnosti, pečlivě mapované StB dávaly tušit, že nashromážděná energie odporu představuje stále hrozbu a musí být zlomena. Stejně tak bylo očividné, že část veřejnosti nehodlá beze zbytku rezignovat a hledá příležitost jak se projevit. Blížící se výročí srpnové intervence bylo sice náhradní, ale všeobecně akceptovanou příležitostí.

Jedním z projevů odporu a komunikace byly letáky⁵, postupně přebírající úlohu zdroje informací a suplující stále více normalisované sdělovací prostředky. Asi v polovině června se objevily letáky, které svým obsahem bezprostředně reagovaly na blížící se výročí okupace a vyzývaly občany k určitým projevům ve dnech výročí – bojkot dopravy, obchodů tisku, zábavních podniků, svícení automobilů věšení černých vlajek, smuteční oděv atd... Šířily se poštou, vhašováním do schránek, vylepováním. Letáků přibývalo, v srpnu doslova zaplavily zemi. StB zachytila jenom za srpen 9 385 typů letáků (pro srovnání např. za celý rok 1967 bylo zachyceno 572 typů letáků⁶). Rozmnožovány byly opisováním na strojích, ale i cyklostylem a tiskařskými stroji, byly množeny i v kasárnách. Jiným projevem odporu byly nápisy, StB jich v roce 1969 zaregistrovala 1199. Snahy mocenského aparátu paralyzování této činnosti nebyly korunovány úspěchem, bylo sice vypátráno a dodatečně potrestáno na 974 pisatelů/množitelů, autor však nebyl vypátrán žádný. Větší význam pro mocenský aparát měla analýza těchto materiálů, umožňující částečně se na srpen připravit, zvážit nasazení ozbrojených sborů a připravit stupňující se psychologickou kampaň sdělovacích prostředků. Nakupovala se výstroj pro předpokládané zásahové jednotky, především z Polska. Počátek července přinesl, kromě pokračujících aktivit StB zaměřených hlavně na sběr informací z domácích a zahraničních zdrojů, již i plány na konkrétní činnost jednotek ministerstva vnitra a armády. Hlavní velitelství tzv. „Veřejné bezpečnosti“, mající na starosti pořádkové a ozbrojené sbory ministerstva vnitra, s výjimkou StB a jí podřízených složek, vydalo 4. července směrnici⁷ uvádějící, že:

„Agenturně operativní zprávy a probíhající události posledních dnů ukazují, že extrémní protisocialistické a protisovětské síly se aktivizují s cílem narušit veřejný pořádek zejména v Praze a ve velkých městech. Hlavní pozornost těchto sil, jak ukazují získané poznatky, se orientuje na otevřené protisovětské a protisocialistické vystoupení ve dnech výročí srpnových a dalších mimořádných událostí z loňského roku. Úkolem Veřejné bezpečnosti je, aby v součinnosti s ostatními složkami a orgány ministerstva vnitra předešla a zmařila tyto připravované akce. K zajištění tohoto úkolu budou po linii veřejné bezpečnosti provedena následující opatření:

1. Provést v součinnosti s náčelníky příslušných součástí StB vyhodnocení politicko-bezpečnostní situace s cílem:

⁵ Letáky zachycené StB jsou v současné době archivovány v krabici 24 nazvané „nelegální písemnosti z roku 1968-1969 pmlouvající činnost KSC a SSSR, v archivu MV. Výběr letáků obsahuje i materiály „Komise pro analýzu událostí let 1967 – 70 v současné době umístěné v Ústavu soudobých dějin (USD). Vybrané letáky obsahuje také publikace „Srpen 69 – edice dokumentů,“ ředitele USD Oldřicha Tůmy a jeho kolegů.

⁶ In Srpen 69 edice dokumentů

⁷ Uloženo v archivu ministerstva vnitra - „Resort ministerstva vnitra č. 40, , současně in „Srpen 69,“

- získat přehled o náladách obyvatelstva, případně o úmyslech vystoupení protisocialistických sil,
- vytypovat závadové osoby, o nichž jsou signály a poznatky se sklonem k výtržnostem nebo provokacím,
- vytypovat objekty mimořádné důležitosti, které ve výše uvedeném období by mohly být cílem útoků protisocialistických a protisovětských sil,
- vytypovat místa, kde je předpoklad, že ve výše uvedených dnech dojde k soustředování osob s úmyslem provést výtržnosti nebo provokace,
- stanovit potřebné síly a prostředky VB, ČSLA, LM k zajištění ochrany veřejného pořádku v srpnových dnech. V této souvislosti nutno počítat s tím, že tyto síly a prostředky budou použity nejen 21. srpna, ale i v širším časovém období podle vývoje bezpečnostní situace.

Provedou: náčelníci SVB, MS VB Praha do 31. 7. 1969.

2. Zabezpečit splnění úkolů stanovených rozkazem ministra vnitra o organizování a výcviku pořádkových jednotek, zejména:

- organizačně, kádrově a materiálně zabezpečit zřízení pořádkových jednotek VB u všech OVB MS VB Praha.
- zabezpečit výcvik a školení velitelů a vyčleněných příslušníků do pořádkových jednotek tak, aby byly tyto pořádkové jednotky mobilní a akceschopné k provedení většího zásahu při narušení veřejného pořádku

Provedou: náčelníci SVB, MS VB Praha do 15.8. 1969.

3. Zpracovat plány bezpečnostních opatření k ochraně a ostraze objektů mimořádné důležitosti, u nichž je předpoklad možného napadení. Půjde zejména o tyto objekty:

- stranických a vládních činitelů
- zastupitelských úřadů socialistických zemí v ČDR a jejich rezidencí,
- objekty používané civilními orgány a organizacemi Sovětského svazu,
- komandatury a objekty sovětských vojsk dočasně umístěných na našem území
- památníků a hrobů padlých sovětských vojáků
- objekty hromadných sdělovacích prostředků (rozhlas, televize, tisk apod.),
- skladiště zbraní, střeliva a výbušnin,
- objekty zvláštní důležitosti pro nezbytné zabezpečení chodu života občanů ve velkých městech (plynárny, elektrárny, vodárny apod.).

Provedou: náčelníci SVB, MS VB Praha do 31.7.1969.

4. Zpracovat plány pro řízení pořádkových opatření v místech, kde je předpoklad hromadných výtržností nebo provokací z hlediska:

- potřebných sil pro likvidaci nepokojů,
- stanovení příjezdových tras pořádkových jednotek VB a předpokládaných
- způsobů zákroků,
- odklonění dopravy v místech činnosti pořádkových jednotek,
- posílení výkonu pořádkové a operativní služby v místech předpokládaného
- vzniku hromadných nepokojů.

Provedou náčelníci SVB, MS VB Praha do 31.7.1969.

5. Upřesnit plány použití sil a prostředků ČSLA (armády) ve smyslu rozkazu ministra vnitra ČSR č. 20/1969 pro zabezpečení klidu a veřejného pořádku.

Na základě dohody mezi MNO⁸ a ministerstvem vnitra budou od srpna 1969 do odvolání přiděleny jednotlivým SVB (aMS VB Praha) k zajištění klidu a pořádku do smíšených hlídek VB následující síly ČSLA:

MS VB Praha	400 vojáků ČSLA
SVB Praha	150 vojáků ČSLA
SVB České Budějovice	100 vojáků ČSLA
SVB Plzeň	250 vojáků ČSLA
SVB Ústí nad Labem	400 vojáků ČSLA
SVB Hradec Králové	450 vojáků ČSLA
SVB Brno	200 vojáků ČSLA
SVB Ostrava	600 vojáků ČSLA

Mimo výše uvedených sil budou MS VB Praha přiděleny od 15. srpna 1969 další síly a prostředky ČSLA s umístěním v Praze, jako záloha pořádkové služby, vyčleněná z druhé varianty posil ČSLA uvedené v příloze rozkazu ministra vnitra ČSR č. 20/69 pro likvidaci nepokojů, a to:

počet vojáků ČSLA	500
počet obrněných transportérů	10
počet nákladních aut pro zátarasy	100

Přidělené síly a prostředky ČSLA budou zapracovány do celkových plánů bezpečnostních opatření součástí VB.

V Plánech bezpečnostních opatření na území jednotlivých SVB a MS VB Praha dále stanovit:
-použití sil a prostředků pro likvidaci nepokojů (druhá varianta přílohy rozkazu MV ČSR č. 20/69, a to:

⁸ Ministerstvo národní obrany

kraj, město	obrněné transportéry	nákladní auta	počet vojáků ČSLA
Praha	40	20	2400
Středočeský kraj	10	50	
Plzeň	3	30	500
Ústí nad Labem	2	10	500
České Budějovice	2	10	500
Hradec Králové	2	10	500
Ostrava	4	30	800
Brno	4	30	700

- styčné důstojníky VB pro jednotky ČSLA a místa převzetí těchto jednotek při jejich aktivizaci.
- spojení s veliteli jednotek ČSLA před a při nasazení do akce.

Provedou: náčelníci SVB a MS VB Praha do 10.8.1969.

6. K zajištění bezpečnostních opatření budou přiděleny MS VB Praha od 15.8.1969 následující síly škol MV a KVJ CO Kutné hory:

Škola Ostrov	100 příslušníků
Škola Praha	60 příslušníků
Škola Vsetín	90 příslušníků
KVJ CO Kutná HORA	200 vojáků 6 vodních stříkaček ARZ

- zabezpečovací prapor CO MV Vršovice 40 nákladních aut pro zátarasy

celkem 320 příslušníků škol MV
200 vojáků KVJ CO MV Kutná Hora

Provede: náčelník MS VB Praha do 10.8.1969

7. V závislosti na vyhodnocení politicko-bezpečnostní situace na území jednotlivých správ VB a MS VB Praha v období příprav dále zajistit:

- prověrku poplachových plánů, plánů obrany objektů VB
- důslednou a rychlou realizaci všech trestních věcí, majících vztah k plánovaným opatřením (šířitele letáků, hanlivých nápisů, výtržníků, provokatérů apod.),
- prohloubení součinnosti s příslušnými prokurátory a vyšetřovateli VB (StB) při řešení vzniklých problémů v období mimořádných opatření,
- denní kontakt s národními výbory při povolování různých akcí a při řešení vzniklých nepokojů. Ve výročí srpnových událostí nepovolovat organizování veřejných shromáždění, průvodů apod.,
- zpracování vlastních konkrétních plánů bezpečnostního opatření na jednotlivých správách VB, MS VB Praha a na jejich podřízených součástech.

Provedou: náčelníci SVB, MS VB Praha do 1.8. 1969.

II. etapa – období provedení vlastního bezpečnostního opatření (od 15.8. 1969 do odvolání)

1. Zřídit operační štáby na SVB a MS VB Praha z funkcionářů uvedených součástí pro řízení řízení bezpečnostních opatření na území jednotlivých krajů.

-Hlásnou službu o mimořádných událostech směřovat do těchto štábů a zajistit rychlou informovanost HV VB,

-zajistit vedení důsledné dokumentace o všech případech narušení klidu a pořádku, o způsobu, organizaci a výsledcích případných hromadných zákroků.

Provedou: náčelníci SVB, MS VB Praha.

2. Zesílit výkon základních služeb VB (včetně sil a prostředků ČSLA, LM a PS VB) podle potřeb a vývoje operativní situace na území jednotlivých SVB a MS VB Praha. S cílem předcházet a zamezovat narušování veřejného pořádku a jiné trestné činnosti zejména:

-zamezit vylepování a distribuci pobuřujících letáků, psaní hanlivých nápisů a zabezpečovat rychlé zadržení nebo vypátrání pachatelů této trestné činnosti,

-předcházet a zamezovat provokačním shromážděním, podpisovým nebo jiným akcím, které by měly narušit veřejný pořádek,

-zvýšenou pozornost věnovat památníkům, hrobům sovětských vojáků a místům, kde v srpnových dnech došlo ke ztrátám na životech našich občanů, aby tato místa nebyla zneužita k vyvolání protisovětských provokací.

-intenzivně pokrývat místa, kde je předpoklad výtržností nebo provokačních vystoupení hlídkové, pořádkové a operativní služby (!),

-výkon pořádkové a operativní služby orientovat k objektům mimořádné důležitosti uvedených v 1. části tohoto plánu.

Provedou: náčelníci SVB a MS VB Praha od 15.8.1969.

3. Organizovat jednorázové účinné bezpečnostní akce v době před výročím srpnových událostí i v jejich průběhu, zejména se zaměřením:

-na výskyt trestné činnosti mající vztah k srpnovým událostem (letáky, hanlivé nápisy apod.)

-na postih narušovatelů veřejného pořádku, vypátrání pachatelů trestné činnosti (preventivní akce).

Provedou: náčelníci SVB a MS VB Praha od 15.8.1969.

4. Zkvalitnit a zintenzivnit operativní průzkum ve velkých městech a orientovat operativní službu zejména k následujícím úkolům:

- organizovat aktivní dohled nad osobami, které se v minulosti dopustily různých provokací, výtržností a jiné trestné činnosti, která ohrožuje stabilizaci politických poměrů v ČSSR,
- organizovat operativní průzkum v místech předpokládaného výskytu narušování veřejného pořádku s cílem získat signály o přípravě provokačních vystoupení a při výskytu trestné činnosti dosledovat, vypátrat a zadržet pachatele této trestné činnosti.

Provedou: náčelníci SV a MS VB Praha od 15.8.1969.

5. K řádnému zabezpečení výše uvedených úkolů při ochraně veřejného pořádku na území jednotlivých SVB a MS VB Praha zajistit:

- a) podle bezpečnostní situace v kraji (v hl. městě Praze) ve vlastní kompetenci rozhodnout o stanovení potřebného stupně pohotovosti (dosažitelnosti) sil a prostředků,
- b) v rámci jednotlivých SVB podle místní situace provést potřebné přesuny sil a prostředků k posílení útvarů VB, v jejichž místech lze předpokládat narušení veřejného pořádku,
- c) zajistit akceschopnost, případně rychlé zpohotovění pořádkové jednotky pro přesun těchto sil a prostředků i mimo rámec SVB na rozkaz hlavního velitele VB,
- d) potřebné opatření pro ubytování a stravování příslušníků VB (včetně posil) pro případ dojde-li k vyhlášení pohotovosti jednotlivým útvarům VB,
- e) podle vývoje bezpečnostní situace, zejména v místech výskytu výše uvedené trestné činnosti, operativně zintenzivnit protiopatření po linii VB k zajištění klidu a pořádku. V plánu bezpečnostních opatření zakotvit řešení vzniklých problémů i v období po 21. srpnu 1969.

Provedou: náčelníci SVB a MS VB Praha průběžně.

6. K zabezpečení jednotného výkladu uložených úkolů uskutečnit:

- pracovní porady náčelníků KS SNB, náčelníků SVB a MS VB Praha do 1.8.1969
- pracovní porady náčelníků odborů SVB a MS VB, OVB (v Praze OO VB) na úrovni jednotlivých SVB a MS VB Praha do 5.8.1969.

Provedou: HV VB, náčelníci SVB a MS VB Praha,, .

Tolik dokument, pro závažnost uvedených údajů citovaný v plném znění. Tato směrnice dokumentuje pečlivou a konkrétní přípravu ozbrojených složek ministerstva vnitra na likvidaci

předpokládaných projevů odporu a nesouhlasu s tzv. „stabilizací“, a „konsolidací“, politických poměrů po dubnovém plénu a vede k domněnce, že i když se režim konfrontace obával, otevřené projevy nesouhlasu a jejich tvrdé potlačení u příležitosti výročí srpnových událostí do určité míry vítal, jako možnost zahájit ostřejší formy represí. Není bez zajímavosti, že tato směrnice iniciativně předstihla rozkaz federálního ministra vnitra Jana Pelnáře o bezpečnostních opatřeních k prvému výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy z osmého července, na který navazovaly rozkazy ministrů vnitra ČSR a SSR. Rozkaz českého ministra měl číslo 53 a byl vydán 11. července, rozkaz slovenského měl číslo 30 a byl datován 15. července. Aktivní přístup hlavního velitelství VB cosi vypovídá i o postoji značné části velitelů SNB k Pražskému jaru a k likvidaci jeho důsledků. „Vytypováním“, tzv. „závadových osob“, a „získáváním přehledu o náladách obyvatelstva“, se za normálních okolností zabývala především StB, zapojení hlídek VB svědčí o soustředěném úsilí všech složek ministerstva vnitra. Zpět k rozkazu federálního ministra vnitra Pelnáře. Tato relativně stručná směrnice tvořila závazný rámec pro činnost podřízených složek, lze se v ní dočíst že:

„V posledních dnech byly získány závazné informace, signalizující novou snahu protisovětských a protisocialistických sil využít výročí srpnových událostí k aktivizaci odporu proti politice KSČ. Rozsáhlá letáková akce, vyzívající k pasivní resistenci, k organizování veřejných vystoupení až po násilné činy, má zemi strhnout do další vnitropolitické krize. Všechny útvary výkonného aparátu ministerstva vnitra ČSSR musí proto učinit v rámci své působnosti neodkladná opatření k zabránění záměru nepřátelských sil a rychle a účinně odhalit organizátory jakýchkoliv provokací proti socialistickému společenskému zřízení, proti politice KSČ a státům varšavské smlouvy, zejména SSSR.

K tomu nařizují:

Náčelníkům útvarů ministerstva vnitra ČSSR, útvarů výkonného aparátu a útvarů služeb MV ČSSR (.....)

1. Náměstků ministra vnitra plk. JUDr. Vaškovi.

- zajistit na MNO na základě požadavků MV ČSR a MV SSR dostatečné síly a prostředky k udržení veřejného pořádku a k zvládnutí všech akcí,
- projednat s Generální prokuraturou součinnost prokurátorů a vyšetřovatelů SNB při stíhání pachatelů trestných činů podle hlavy I. tr. zák.⁹ a trestných činů narušujících veřejný pořádek,
- předkládat od 14.7.1969 denně mimořádnou informaci o státobezpečnostní situaci v ČSSR,
- řídít všechna bezpečnostní opatření a zajišťovat součinnost a koordinaci činnosti s MV ČSR a MV SSR.

2. Náčelníkům I., II., III., IV., V., VI., správy a cizineckého odboru v oboru jejich působnosti.

⁹ Generální prokuratura postupovala dle aktuálně platných paragrafů. „Populární“, , Dubečkem podepsané, Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku bylo schváleno 22. srpna a umožňovalo tvrdší postup.

- aktivizovat síť tajných spolupracovníků k zajišťování signálů o záměrech nepřátelských sil k výročí srpnových událostí.
- signály týkající se situace na území hl. města Prahy neprodleně předávat KS SNB Praha a v jednom vyhotovení analytickému II. Správy FSZS¹⁰,
- signály o trestné činnosti, jejíž objasňování náleží do působnosti útvarů FSZS, okamžitě prověřovat a činit opatření k odhalení pachatelů,
- soustředit síly na dokumentaci trestné činnosti v rozpracovaných akcích a tam, kde jsou pro to podmínky, předat věc k zahájení vyšetřování,
- projednat s MZV¹¹, aby s okamžitou platností omezilo udělování víz vybraným kategoriím cizinců, jmenovitě vojenským osobám, policejním úředníkům, novinářům, rozhlasovým a televizním pracovníkům a představitelům extrémistických studentských organizací,
- vést soustavně přehled o počtech cizinců z kapitalistických států zdržujících se v ČSSR,
- cizince, na nichž je operativní zájem, vzít pod kontrolu,
- od 18. srpna 1969 do 27. srpna 1969 organizovat operativní průzkum na území hl. města Prahy,
- zvýšit náročnost při výkonu služby při ochraně čelných představitelů strany a státu se zvláštním zaměřením na průběh oslav 25 výročí Slovenského národního povstání,
- zvýšit náročnost při výkonu služby při ostraze budov, udržovat akceschopnost stálých služeb především ve dnech pracovního klidu a mít přehled o dosažitelnosti náčelníků všech stupňů,
- na dobu od 18. srpna do 24. srpna 1969 neudělovat dovolenou náčelníkům všech stupňů (s výjimkou dovolené mimo území ČSSR)
- vydat k zajištění úkolů vlastní rozkazy s rozpracováním i pro podřízené útvary a předložit je do 15. července náměstkovi ministra vnitra plk. JUDr. Vaškovi.

3. Náčelníkům ostatních útvarů výkonného aparátu, útvarů služeb a útvarů ministerstva vnitra ČSSR.

- zpracovat plány vlastních opatření a předložit je do 20. července 1969 sekretariátu ministra vnitra ČSSR.

Z uvedených dokumentů vyplývá, že preventivní opatření a předpokládaná likvidace nepokoju byly v režii a kompetenci ministerstva vnitra, preventivní a represivní opatření měla být

¹⁰ Federální správa zpravodajské služby

¹¹ Ministerstvo zahraničních věcí

převážně tzv. „policejní akcí., Ostatní ministerstva, např. ministerstvo zahraničí, případně ministerstvo obrany bylo požádáno o spolupráci pro eliminaci negativního vlivu událostí na obraz státu v zahraničí a vyčlenění a přípravu jednotek armády.

Důležitou úloha se s ideologických důvodů Přisuzovala tzv. „Lidovým milicím., paramilitárním jednotkám tvořícím nedílnou součást kulisy po celou dobu trvání režimu. Historie těchto sborů sahá až do roku 1945, kdy byly vytvořeny tzv. dělnické milice na údajnou ochranu průmyslových podniků. Když po kapitulaci Wehrmachtu a ukončení květnových bojů vstoupilo v platnost nařízení příkazující odevzdat zbraně, odzbrojení dělnických milic zabránil Josef Smrkovský, který dokonce pohrozil trestem smrti každému, kdo by se o to pokusil. Důležitou psychologickou úlohu tyto milice, i přes nízkou bojovou připravenost a použitelnost, sehrály i v průběhu puče v roce 1948. Později byly částečně vybaveny těžkými zbraněmi a profesionalisovány. I když po srpnové okupaci panovala určitá obava z tzv. „spolehlivosti., některých jednotek a jejich příslušníků s ohledem na jejich případné nasazení při nepokojích, pozitivní důvody přípravy a nasazení na straně režimu převládaly. Jejich případné úspěšné vystoupení by ideálně zapadlo do mozaiky obrany tzv. „výdobytků., režimu proti nebezpečí kontrarevoluce „přející si návrat před rok 1948., , nebo dokonce v extrémním případě „před rok 1945., . Rok 1945 nebyl zmiňován v dobové propagandě náhodně. Druhá světová válka byla pro většinu občanů v této době ještě poměrně nedávnou událostí a akcent na tzv. „německé nebezpečí., a „nebezpečí sudetského revanšismu., vůbec nebyl hloupý nápad. S nástupem normalizace se objevuje stále častěji, dalo by se říci, že v sedmdesátých letech vystupuje do popředí daleko více, než v desetiletích předcházejících. Záchrana výsledků druhé světové války byla, mimo jiné, i oficiálním zdůvodněním srpnové intervence, objevujícím se v dobovém tisku nejenom intervenční pětky, ale, po roce 1969, i v tisku československém.

Nicméně milice byly, i když částečně profesionalisované, stále dobrovolnickými útvary strážců režimu a rok po okupaci existovaly, jak již bylo řečeno, otazníky nad ochotou jejich řadových členů vystoupit proti vlastnímu obyvatelstvu. Zvažovalo se proto, které jednotky milicí nasadit a svěřit jim zbraně které naopak izolovat, případně odzbrojit. Desátého července 1969 se na Hlavním štábu Lidových milicí konala porada náčelníků krajských štábů za účasti „novopečného., prvního tajemníka UV KSČ Gustáva Husáka, který o této problematice, a nejenom o ní, pohovořil velice pěkně:

„Víte dobře, že západní propaganda a všechny domácí opoziční síly budou všemožně usilovat, aby okolo srpna udělaly nějaké bengály. Dnes propagují pasivní resistenci, ale západní agentury správně píší, že pasivní resistance může v kteroukoli chvíli přerůst v aktivní akce, nehledě na to, že i pasivní resistance, kdyby například někde v závodech jen na čtvrt hodiny přestali pracovat, se rovná generální stávkce a to je proces, který není nikterak směšnou záležitostí, jedním slovem, připravují tyto akce, víte vědomí lidí je dost podrážděné, zůstalo v nich z toho minulého roku mnoho, zejména všelijaké nacionalistické věci, především antisovětiismus, a na to oni hrají, s tím oni spekulují. Máme informace, že Svobodná Evropa a další budou kampaň zintenzivňovat, budou lidi dráždit, provokovat a že vnitřní síly se pokusí o to, na co stačí. Vedení strany připravuje tyto věci od politických až po eventuální bezpečnostní opatření. Musíme proto i na úseku LM se o těchto otázkách velmi konkrétně poradit. Stanovisko vedení je takové, že to, co se odváží aktivního odporu někde na ulici, nebo něco podobného, rozbijeme nemilosrdně, ať by to stálo, co stálo. Prostě nepřipustíme, aby tyto elementy se ještě jednou dostaly do nějakých masových akcí, aby se dostaly do ulic, aby rozvracely klid a před celým světem dělaly ostudu

nám a celému socialistickému táboru. To je ta represivní stránka, v níž naše bezpečnost, případně vojenské orgány by sehrály roli. Musíme počítat i s lidovými milicemi, které by hrály roli v zabezpečování bezpečnosti, klidu apod. Politická opatření nejsou ještě po všech stránkách připravena, budeme vás o nich také informovat. Situace dole taková je, je mnoho roztřesených členů strany, a to již nehovořím o bezpartijních. Půldruhého roku zde působila domácí propaganda, zahraniční propaganda a to donedávna, než se nám podařilo masové sdělovací prostředky dostat do rukou. Ještě místy pronikají některé věci z televize, z tisku, snaží se provokovat, i když jsou to jen okrajové věci. No a za půldruhého roku se vědomí lidí dá všelijak převrátit, v lidech to je a proto se chtějí soustředit na to, aby kolem výročí srpnových událostí dokázali, že lid této země nesouhlasí s dnešním vedením, že nesouhlasí s politikou KSČ, s naším příslušenstvím k socialistickému táboru atd. Všeho využívají, letáky, projevu Kriegl, Kyncla. Nyní je to pro ty, co jsou venku, i pro domácí opozici prestižní otázka. Chtějí ukázat, co umí. Od fangliček, květinok a tak dále, až po pokusy o stávkou, auta mají troubit a já nevím, co všechno. Neznáte-li všechny ty letáky, bude třeba, aby velitelé a krajské štáby byli seznámeni s těmito formami jejich propagace, aby znali co se šíří a jak pracuje jejich propaganda. Nyní jsem v monitorech četl, jak se chystá pasivní rezistence. Někdo se tam přeřekl, jak v napjaté situaci může dojít k nečekaným událostem a co se všechno může stát. Je třeba si to v krajích analyzovat, mám na mysli předsednictvo krajského výboru, my ještě komplexně tyto věci na kraje předložíme. Je třeba udělat opatření, aby tu nemohly být nejen zjevné, ani skryté provokace, aby celé závody nestály a podobně. To budou zajišťovat stranické a ostatní orgány, ovšem milice v tom má svoje místo. Proto bychom chtěli se setkat s vámi ještě jednou prodebatovat konkrétní plány s orientací na srpen, tedy na to, co by se potom rozpracovalo v krajích, okresech, závodech. Je důležité abychom do té doby znali, kde máme vyloženě nespolehlivé jednotky a především, zda ty jednotky mají zbraně. Víte, co v podrážděné situaci znamená pár stlačených lidí, co můžou se zbraněmi udělat. V klidné době si můžeme říci, že tam a tam je ta jednotka nespolehlivá. Budeme s tím počítat, jenže když se vyhročí situace, tak jedna skupina se zbraní nemůže nic podstatného udělat, ale může z toho být provokace. Ze západu hecují k sabotážním akcím, kolují letáky vyzývající k agresivním akcím. Proto pozor na to, prověřte, kde jsou zbraně, jací lidé je ovládají, kdo s nimi disponuje atd. Kde je jednotka nespolehlivá musíte mít zaručeno, kdo má přístup ke zbraním, jak se střeží, jak jsou věci kontrolovány a podobně. Nejhorší situace pravděpodobně může být, nebudeme-li postupovat moudře v Praze a v některých městech. Uvažovali jsme o takové věci. Udělali bychom kolem osmnáctého nebo devatenáctého srpna celostátní svaz Lidových milic v Praze. Nemluvili bychom tak o srpnu, ale o něčem jiném, to už je druhá věc. Účel toho by byl, aby jak pražské milice, spolehlivé jednotky, tak i milicionáři z celé země tu byli a těm maloměstským dušičkám ukázali, že je tu nějaká síla. Zvážíme, jak to v Praze udělat, zda projít Prahou nebo podobně, ale hlavně, aby vzali na vědomí, že jsou tu jiné síly a že se pořádek v případě potřeby udělá. Říkal jsem soudruhům z Hlavního štábu lidových milic, zda by nebylo dobré, aby milice dva až tři dny zůstaly. Popřemýšlejte sami v jaké formě. Zda cvičení nebo prostě rekreace, ale jde o to, aby tyto dušičky, které nejsou nijak hrdinné, viděly a abychom na ně takto působili. V Bratislavě uvažují, že udělají celoslovenský sjezd partyzánů nebo odbojářů. Může se to kombinovat, mohou pomoci i milice, tam to tak nebezpečné není, ale je třeba počítat se vším,,

..... „Chtěl bych říci, mocenskou změnu v tomto státě nemůže nikdo udělat. To je směšné. Oni si o tom iluze nedělají, ale mohou nám udělat ostudu, všenárodní ostudu. Desítky filmařů, zahraničních novinářů žádají již nyní přístup do ČSSR, maskují to tím, že již přichází začátkem srpna, prostě už se chtějí soustřeďovat, aby mohli skandalizovat stát, stranu a všechno. I na

takového věci je třeba v krajských městech, zejména kde jsou vysoké školy, je třeba myslet. Jádrem aktivu v Praze by byla Praha a české kraje, ze Slovenska by přijely krajské delegace. Také politicky by to něco znamenalo pro zocelení milic. Potom by se otázka konkrétněji do všech podrobností propracovala. Také kraje by si udělaly své programy. Jde o to, abychom nemuseli nasazovat armádu nebo tanky, kdyby někde šílené hlavy podráždily lidi. Nejhorší je, vyvolá-li se hysterie. To znáte. Když rozumný člověk jedná nerozumně, například Kolem palachády, hokeje a podobně. My našimi komunikačními prostředky nedovolíme šířit hysterii. Ovšem zahraniční prostředky působí. Nevíme přesně, jak budou lidé reagovat. Musíme počítat na lepší i na horší případ. Musíme být připraveni pro všechny případy a v zárodku udusit každý pokus. „.....

....., Znovu zdůrazňuji, že v srpnu nepůjde o počet, ale o spolehlivost jednotek. Kde pronikly pravicové elementy, kde to pravice ovládá, tam není pro nás žádná síla, proto dobře diferencujte. Na tuto dobu potřebujeme jen lidi spolehlivé a nekolísavé. Nemůžeme spoléhat na ty, kteří jsou srdcem u těch, proti nimž by měli zakročovat.,,

Z uvedené citace projevu Gustáva Husáka stojí za povšimnutí věta „Víte co v podrážděné situaci znamená pár stlačených lidí, co můžou se zbraněmi udělat, , jež se ukázala ve své tragice více než jasnozřivá. Byla to právě skupina nedostatečně vycvičených a narychlo povolanych milicionářů, ze které padly výstřely, způsobilý úmrtí mladistvého účastníka demonstrací a řadu zranění. Některé z narychlo povolanych „spolehlivých,, jednotek milic byly do Prahy dokonce přepravovány letecky, leč nepředbíhejme. V červenci mocenský aparát posuzoval Lidové milice velice optimisticky, předpokládali, že 60 – 70% milicionářů je plně použitelných „a připravených zajišťovat složité úkoly tohoto období.,¹² O zbytku usuzovali, že je nelze označit jako nespolehlivé, pouze připustili, že část je dezorientována, kolísá, výhrady, nebo nesouhlas přiznali jen u nepatrného procenta. Navzdory pochybnostem nad těmito závěry, které vycházely ze záměrně pozitivně formulovaných hlášení nadřízeným, musíme konstatovat, že některé jednotky milic nasazené později v Praze se vyznačovaly značnou agresivitou a jejich chování při potlačování nepokojů a rozptylování demonstrantů bylo pro mnohé Pražany šokující (nejednalo se pouze o jednotky Lidových milic).

Na jednání Předsednictva UV KSČ konaného 24. července bylo doporučeno, aby byl v době bezprostředně předcházející výročí okupace, konkrétně 18. srpna svolán do Prahy aktiv milic, plánovaná účast na aktivu byla, v této době, podle jedné varianty, stanovena přibližně na počtu 7 000 mužů vybraných jednotek, z toho 4 000 – 6 000 mělo být přímo z Prahy a ze Středočeského kraje, ostatní tj. cca 3000 mužů z ostatních krajů, podle další varianty dokonce na 12 000 mužů (8000 přímo z Prahy). Po skončení aktivu a odjezdu větší části mimopražských účastníků (také z důvodu možného nasazení ve svých působištích), mělo zůstat k dispozici pro nasazení v Praze přibližně 4500 – 8000 mužů (v závislosti na alternativě). Tito milicionáři měli být demonstrativně převáženi přes Prahu autobusy, nákladními auty (V3S) a obrněnými transportéry. Obrněné transportéry a nákladní auta pro přepravu měly být zajištěny armádou a ministerstvem vnitra podle potřeby. Finanční výdaje (stravování, návštěvy kulturních akcí) bylo plánováno hradit z prostředků UV KSČ.

Ministerstvo obrany bylo požádáno o vyčlenění 3 700 vojáků do smíšených pořádkových

¹² Záznam z jednání Předsednictva UV KSČ z 24. července 1969.

hlídek¹³, kromě 40 obrněných transportérů VB bylo pro Prahu vyčleněno 10 obrněných transportérů armády. Na dobu od 18. do 23. srpna byla plánována 20 minutová pohotovost jednotek armády s bojovou technikou (konkrétně nespecifikována) za účelem potlačení očekávaných nepokojů. Bylo vyčleněno 6400 vojáků. Původně plánovaný počet 8350 vojáků nebylo možno zajistit, protože v této době odcházela část druhého ročníku do zálohy. Kromě těchto aktivit plánovaných na objednávku ministerstva vnitra, přišlo ministerstvo obrany s vlastní iniciativou, chtělo převést vytypované ucelené jednotky v celkovém počtu 3150 osob, pod záminkou cvičení, do blízkosti posádek okupačních jednotek (v této chvíli se jednalo již výhradně o jednotky náležející do stavu střední skupiny sovětských vojsk) které měly zamezit projevům odporu proti jejich přítomnosti.¹⁴ Starost mocenskému aparátu také působila možnost projevů nespokojenosti mezi záložáky přímo v jednotkách armády (o možných projevech odporu příslušníků velitelského sboru se vůbec neuvažovalo, alespoň ne navenek). Důraz kladli na odloučené jednotky a jednotky na pracovních výpomocích.¹⁵ Tzv. „politických pracovníků, v lidovém žargonu zvaní „politrucci“, dostali od „Hlavní politické správy,“ (HPS) pokyn zdůrazňovat oslavy 25. výročí tzv. „Slovenského národního povstání,“ (SNP) a „osvětlování úlohy a poslání Varšavské smlouvy a její nezbytnosti při ochraně socialistických vymožeností,“ Konečné slovo o nasazení jednotek armády a jejich koordinaci měla mít pracovní skupina Federální vlády ve složení O, Černík, předseda, Pelnář (ministerstvo vnitra), Dzúr (ministerstvo obrany), Havelka, Gross (sekretář).

Nicméně příprava na střet se netýkala pouze přípravy ozbrojených sborů k silovému řešení ale také pochopitelně přípravy a organizování cílené propagandy mající dlouhodobý cíl postupné znovuprosazení neostalinského systému (i když bylo občas podotknuto, že se nejedná o návrat k tzv. „deformacím režimu Antonína Novotného,“) a krátkodobý, zdiskreditovat možné aktivní účastníky protiokupačního odporu. Tyto cíle předpokládaly stoprocentní ovládnutí sdělovacích prostředků. Čistky v rozhlase, televizi a redakcích nejdůležitějších periodik sice již začaly a byly prováděny velice cílevědomě, mnohde však dočasně zůstávali lidé sympatizující s Pražským jarem, v této době ještě neochotní, z kariérních důvodů, předstírat souhlas s opětovnou změnou poměrů (v průběhu jednoho roku!). Podobní lidé obsluhovali rozmnožovací techniku, vždyť normalizace teprve začínala! Nově etablovaný mocenský aparát si tuto situaci uvědomoval a neponechával nic náhodě. Ideologická kampaň zaměřená na příslušníky KSČ se zaměřovala na prosazování tzv. „závěrů květnového pléna, vedení úderu „proti tvůrcům a nositelům antisocialistických a antisovětských názorů a jejich oporám ve straně, které jsou v současné době reprezentovány pravicově oportunistickými silami ve straně(!) a jejích orgánech,“. Tato opatření měla přispět „k odhalení a rozbití těchto straně nepřátelských názorů a k vytvoření předpokladů pro vyřazení antisocialistických a pravicově oportunistických sil z politického života,“¹⁶ Pro pracovníky sdělovacích prostředků byla určena „represivní opatření,“ mající za cíl „všemi zákonnými prostředky zamezit jakýmkoliv invektivám, jinotajům, tím méně(!) útokům proti politice strany a státu a našich spojenců,“¹⁷ Předsednictvo UV KSČ doporučilo předsedovi federální vlády O. Černíkovi a předsedům národních vlád Rázlovi a Colotkovi provést:

¹³ Plán mimořádných bezpečnostních opatření zpracovaný hlavním velitelstvím VB ze 4. července 1969, záznam z jednání PUV KSČ z 24. července 1969.

¹⁴ Záznam z jednání Předsednictva UV KSČ z 24. července 1969.

¹⁵ Tamtéž

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ Tamtéž

„komplexní kontrolu opatření v jednotlivých resortech a úřadech a sdělovacích prostředcích,, , v praxi to znamenalo postupné odstraňování a nahrazování pracovníků a redaktorů známých svými protiokupačními postoji. Důraz se nekladal jenom na periodika s celostátní působností, ale i na krajské a místní tiskoviny a závodní časopisy důležitých podniků. Pro tento úkol se požadovala spolupráce a vstřícný přístup krajských národních výborů. Předsedům Českého úřadu pro tisk, informace, Slovenskému úřadu pro tisk a informace /ČUTI a SUTI) a ministři Havelkovi se uložilo zabezpečit „důsledná opatření v ČTK, spojená s průběžnou kontrolou, a v případě porušení dohodnutých zásad okamžitými kádrovými závěry,,.....,dále je nutno zvýšit rozsah objektivního zpravodajství ze socialistických zemí a zabezpečit, aby nebyly podávány zkreslené a tendenční informace do zahraničí.opatření, aby se v denním tisku, časopisech a v dalších tiskovinách neobjevily žádné zprávy, informace nebo jiné materiály, které by byly v rozporu se zájmy naší vnitřní nebo zahraniční politiky. Proti těm, kteří tyto směrnice v tomto období poruší použít cenzurních opatření a kádrové zásahy. Toto opatření je nutno zabezpečit ihned a se vší rozhodností,, Další úkoly, které předsedové ČUTI a SUTI obdrželi byly „prověření a průběžnou kontrolu programových plánů Čs televize, Čs rozhlasu a ČTK.....v případě, že se ve státních informačních prostředcích objeví nepřátelské zprávy, nebo invektivy, provést neprodleně kádrová opatření a podle situace je publikovat. Zabezpečit, aby ústřední ředitelé Čs televize, Čs rozhlasu a ČTK prověřili stav techniky a zajistili dohled a kontrolu technických zařízení spolehlivými pracovníky. Současně je nutné vytvořit podmínky pro případné rychlé odstraňování poruch dosavadních zařízení.,¹⁸ Mocenský aparát nepodceňoval ani možnosti hraného divadla a už vůbec ne veřejné promítání filmů. Spisovatelé, herci a lidé pohybující se v kultuře vůbec určitým způsobem suplovali profesionální politiku a byli to vlastně oni, kdo, spolu s některými pracovníky v té době stoprocentně státních sdělovacích prostředků, vytvořili psychologickou atmosféru potřeby transformace systému v letech tzv. „tání,, , na konci vlády Antonína Novotného a hlavně v průběhu první poloviny roku 1968. Protože disponovali značnou popularitou, představovali hrozbu, kterou bylo třeba opakovaně a důsledně eliminovat. Existenční postihy, tak dobře známé z pozdějších let, měly svůj počátek právě v této době a stoprocentně se osvědčily. Koneckonců instrukce, které obdrželi zodpovědní ministři hovořily jasnou řečí:

„Ministři kultury ČSR a SSR (M.Brůžek, M. Válek) zajistí:

-pacifikaci a neutralizaci kulturní fronty, zejména v období, zejména v oblasti divadel, estrád, promítání filmů nebo jiných veřejných zábavných programů, na kterých by mohly vzniknout otevřené nebo skryté útoky proti našim společenským zájmům. Zvláštní pozornost je třeba věnovat oblasti filmu, krátkého filmu, dokumentárního animovaného filmu. Společně s příslušnými orgány KNV a ONV je nutno provést opatření, která znemožní promítání jakéhokoli filmu (včetně konkrétních a dokumentárních filmů), který vzbuzuje antisovětské a protistranické nálady,

-v oblasti působení kultury v zahraničí zajistit, aby vystoupení čs. umělců a předvádění čs. kulturní produkce nebylo zneužito proti SSSR a ČSSR. Jde zejména o filmové festivaly, výstavy, koncerty apod. Při porušení této zásady vyvozovat závěry proti příslušným vedoucím a zodpovědným pracovníkům,

¹⁸ Tamtéž

-jednáním s představiteli církevních organizací zabezpečit, aby činnost církví byla výlučně zaměřena na otázky náboženské a nikoliv politické. V případě nedodržení dohody vyvodit po státní linii nutná opatření. Nepřipustit zneužití kazatelů k protisovětské a protikomunistické agitaci. Podle podmínek požádat některé duchovní (společně s KNV), aby vystoupili ve prospěch mírové politiky, klidu a konsolidace ve státě,

-všem vydavatelstvím uložit, aby předložila národním ministerstvům kultury všechny brožury, knihy a jiné neperiodické tiskoviny, jejichž vydání se připravuje v období od 1.8. do 15.9. 1969, ke kontrole a zamezení vydání takových materiálů, které nejsou v souladu naší vnitřní a zahraniční politikou.,¹⁹

Důraz, s jakým mocenský aparát přistupoval ke kádrování zodpovědných pracovníků zabývajících se výchovou mládeže a pracujících ve školství není třeba zvlášť zdůrazňovat, ministři školství měli kromě toho zajistit soustavnou kontrolu pobytu vysokoškolských studentů na kolejích a jejich shromažďování na fakultách. Učitelé zahajovali svoji činnost již 25. 8., to znamená v kritickém období z toho důvodu byly vydány pokyny k zahájení školního roku 1969/70. Ministerstva školství měla zajistit normální chod škol a školních zařízení.

Úkoly propagandy a agitace se nevyhnuly ani ministerstvu vnitra, i když toto ministerstvo mělo prioritně jiné úkoly. Ministr vnitra Pelnář měl zabezpečit „zintenzivnění rušení nepřátelských rozhlasových stanic, zejména Svobodné Evropy. Toto rušení je nutno vystupňovat v kritických dnech kolem 21.8.1969, zpřísnění kontroly dovážených tiskovin z kapitalistických států a zamezit rozšiřování takových tiskovin, ve kterých jsou zveřejňovány materiály zaměřené proti naší socialistické společnosti nebo spojeneckým státům, využití prostředků dezinformačního působení v oblasti vnitropolitické tak, aby bylo zaměřeno k dezorientaci antisocialistických a pravicově oportunistických sil a pomáhalo zabránit politickému zneužívání občanů, zejména mládeže.,²⁰

K pacifikaci sdělovacích prostředků a „kulturní fronty,, bylo vytvořeno několik štábů a pracovních skupin. Řídící štáb měl složení:

Ing. Josef Kempný, tajemník UV KSČ, vedoucí štábu
Ladislav Novotný, vedoucí ideologického oddělení UV KSČ
Vladimír Diviš, vedoucí oddělení pro stranickou práci ve sdělovacích prostředcích
Ladislav Schulz, zástupce Diviše
Miroslav Moc, šéfredaktor Rudého Práva
Bohumil Chňoupek, ústřední ředitel Čs. rozhlasu
Jaroslav Havelka, předseda FVTI
Ing. Josef Havlín, předseda ČUTI
Josef Šmídmajer, ústřední ředitel Čs. televize
Miloš Vacík, tajemník ÚV NF (Národní fronty)
Jaroslav Kozel, tajemník byra UV KSČ
František Hájek, tajemník Městského výboru KSČ Praha
Karel Beránek, vedoucí pracovní skupiny řídicího štábu (zástupce Bochenek)
Jiří Plachý, pomocník tajemníka UV

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Tamtéž

Řídící štáb měl v plánu pravidelně, v případě potřeby i každý den hodnotit plnění a účinnost prováděných opatření. Členové štábu dostali příkaz přizpůsobit své dovolené přiděleným úkolům a aktuální situaci. Do řídicího štábu nebyl zahrnut zástupce UV KSS. Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska (KSS) měl vytvořit samostatný řídicí štáb. Pro zabezpečení úkolů tohoto řídicího štábu byla vytvořena „pracovní skupina,, ve složení:

Karel Beránek, pracovník ideologického oddělení UV KSČ, vedoucí skupiny
Miroslav Bochenek, pracovník ideologického oddělení UV KSČ, zástupce Beránka
Ján Breznický, pracovník ideologického oddělení UV KSČ
Marcel Nolč, pracovník ideologického oddělení UV KSČ
František Hrabal, tajemník FVTI
Jaroslav Kučera, pracovník ideologického oddělení UV KSČ
Major Jaroš, zástupce ministerstva vnitra
Podplukovník Milan Matouš, náčelník ideologického oddělení Hlavní politické správy ČSLA
Karel Šimon, zástupce ideologického oddělení byra UV KSČ
Karel Hruža, pracovník ministerstva kultury
Miloš Vacík, tajemník UV NF
Jaroslav Hondlík, pracovník útvaru informací

Pracovní skupina měla sbírat informace pro řídicí štáb, asistovat při přípravě návrhů na různá opatření apod. Členové pracovní skupiny byli uvolněni ze svých pracovišť. Mocenský aparát neponechával náhodě ani aktivní propagandu, pouhá pacifikace možných nepohodlných novinářů a jejich odstavení od možnosti publikovat sama o sobě nestačila, bylo nutné „vytvářet,, a publikovat materiály tendenčně podporující „konsolidaci,, a předpokládané represe v době výročí. Z tohoto důvodu byla vytvořena tzv. „operativní skupina,, novinářů, komentátorů a publicistů, tato skupina měla plnit nárazové úkoly dle zadání řídicího štábu tak, aby články, statě a komentáře bylo možné zveřejnit operativně v časově nejbližších výtiscích novin, nebo ve vysílání rozhlasu a televize. Členové byli:

Jan Zelenka, v té době šéfredaktor časopisu Květy
Oldřich Švestka, šéfredaktor Tribuny
Zdeněk Hoření, jeden z redaktorů Tribuny
Miroslav Šolc, učitel VŠPS UV KSČ
Vladimír Trvala, učitel VŠPS UV KSČ
Josef Mudroch, pracovník UPME, odborník na problematiku čs – sovětských vztahů
Bořivoj Horák, jeden z redaktorů Květů
Ladislav Hrzal, učitel VŠPS UV KSČ (pozdější autor mnoha brožur o antikomunismu)
Docent Ivan Hruža, učitel VŠPS UV KSČ
Dr. Vladimír Ruml, pracovník ČSAV
L. Lederer, redaktor (v této době již důchodce)
Vladimír Vipler, v této době vedoucí zahraničního vysílání čs. rozhlasu
Evžen Paloncy, šéfredaktor nakladatelství Svoboda
Jaroslav Kučera, pracovník ideologického oddělení UV KSČ
Jan Fojtík, v této době rektor VŠPS (vysoké školy politické), měl za úkol vytvářet zásadní články a připravovat vystoupení v televizi
Bohuslav Chňoupek, v této době ústřední ředitel Čs rozhlasu

Vladimír Rašín, jeden z redaktorů Tvorby
Jiří Hájek, šéfredaktor Tvorby
Jiří Stano, redaktor Rudého práva
Stanislav Oborský, redaktor Rudého práva
Miloš Hájek, redaktor Rudého práva
Karel Valtera, redaktor Květů
Vladimír Sobecký, redaktor, člen byra UV KSČ
Karel Vaněk, redaktor Rudého práva
Jiří Svoboda, redaktor Rudého práva
Michal Pecho, tajemník UV NF
B. Trávníček, redaktor Tvorby (Bratislava)
Jaroslav Neško, redaktor Tvorby (Bratislava)
Julo Sliuka, redaktor Pravdy
Ján Čierný, redaktor (!) SAV (Slovenská akademie věd)

Minimum publicistů Slovenské národnosti působících na Slovensku v této operativní skupině vede k domněnce o určité bezproblémovosti vztahů mezi slovenskými publicisty, které nevyžadovaly opatření tohoto druhu. Současně lze vystopovat orientaci na národnostní problematiku, národní ambice byly částečně uspokojeny přechodem na federativní uspořádání.

Na UV KSČ existovalo také oddělení zabývající se tzv. „společenskými organizacemi Národní fronty, které připravilo opatření, a 23.7. na poradě představitelů Ústředního výboru Národní fronty (parlamentu) jej předneslo jako „návrh,, jakým způsobem organizace formálně zastoupené v NF mají postavit k nadcházejícímu výročí okupace. Režim pokládal za nejdůležitější, aby jako vydavatelé svých tiskovin, „zamezili v tisku výpady nebo maskované narážky na srpnové události, aby naopak zabezpečili publikaci těch částí realizačního programu květnového pléna UV KSČ, které mají vztah k jejich činnosti., Dozor nad organizacemi NF dostali Evžen Erban a Alois Indra, kteří, kromě dozoru nad vydávanými tiskovinami měli „projednat,, , aby organizace NF v srpnu nevysílali delegace do zahraničí, pokud není „politická jistota,, o jejich vystupování na mezinárodních jednáních. Měly také věnovat zvláštní pozornost zahraničním delegacím ze SSSR, o kterých se předpokládalo, že se budou vyskytovat na území ČSSR.

Den po jednání předsednictva UV KSČ se konala porada federální vlády u jejího předsedy Oldřicha Černíka, přítomni byli Pelnář, ministr vnitra, Dvořák, státní tajemník Ministerstva obrany, Sova, zástupce hlavního štábu LM, Gross, vedoucí branně bezpečnostního odboru předsednictva vlády, projednávaná opatření byla obdobného typu, pouze byla upřesněno že schůze na závodech a v podnicích musí být schváleny ředitelem, předsedou stranické organizace a předsedou ROH (imitace odborů). Opět bylo zopakováno aby na závodech nebyla nevhodná hesla a nešířily se „ilegální tiskoviny,, (letáky). Bylo rozhodnuto vytvořit na Ministerstvu vnitra operační štáb, složený ze zástupců MV, MNO (Ministerstva obrany a Hlavního štábu lidových milic (HŠLM). Štáb měl řídit případné operace a předkládat na předsednictvu vlády aktuální návrhy. Obdobné štáby měly být na krajské a okresní úrovni.

Červenec pomalu přecházel v srpen, kritické dny se blížily, StB postupně stupňovala zpravodajskou a přípravnou činnost. Nejaktivnější náčelníci se nespokojovali s doslovným plněním příkazů nadřízených a čas od času přicházeli s vlastní iniciativou. Např. zástupce

náčelníka II. správy Š. Hubina, příslušník StB obdobného zaměření jako pplk. Ripl²¹ se pustil do kritiky svého nadřízeného a obrátil se přímo na náměstka ministra vnitra JUDr. Vaška, kde si postěžoval na rozkaz č. 23 ze 14.7.1969 s tím, že mu tento rozkaz připadá „poměrně rámcový,, , nejsou zadány přesně jednotlivé úkoly (konkretizovány), nejsou přiděleny přesně jednotlivým náčelníkům odborů (II. správy), rozkaz je vývojem situace překonaný, předávání informací denními svodkami je nedostatečné, svodky neobsahují aktivní protiopatření.²² Hubinovi se také nelíbila koordinace, navrhol JUDr. Vaškovi vytvořit výkonný štáb štáb na úrovni tří ministerstev, členové štábu „by měli být i zástupci Technické správy, HS VKR, odboru pro zabezpečení spojení a v neposlední řadě i odboru hospodářského zabezpečení,,,,možnosti operativní kontroly a sledovačky jsou omezené., Doporučoval vytvořit „zakonspirovanou skupinu schopných pracovníků, která by organizovala řadu aktivních protiopatření, např. rozklad psychologického vlivu šeptané propagandy, západního štvavého rozhlasu, obsahu letáků, přinutit nepřátelské elementy k zastavení současných aktivních opatření z jejich strany, kompromitovat akce Západu proti nám prováděné, zajistit důsledné rušení rozhlasu Svobodná Evropa., Operační štáb ministerstev vnitra byl skutečně 8. srpna utvořen²³ vliv hlášení Hubiny na jeho vznik neznáme.

Hlášení StB operativního charakteru, když odmyslíme účelové zveličování „nepřátelských,, aktivit různých skupin obyvatelstva způsobené osobními kariérními zájmy a určitým zadostiučiněním nad možností odplaty za rok 1968, kdy měli mnozí náčelníci a řadoví příslušníci této složky obavy, že budou voláni k odpovědnosti za svoji dřívější činnost, především na počátku padesátých let, navozují atmosféru, ze zpětného pohledu, možná až přehnaných obav. Fantastickým dojmem působí informace o možném ozbrojeném guerillovém odporu na Slovensku mající svůj původ pravděpodobně v nesmyslném hlášení informátora založeném na šeptandě (relativně „klidný,, průběh výročí okupace na Slovensku tomu koneckonců odporuje).²⁴ StB jistě nedaly spát i případy krádeží zbraní a střeliva, i když lze těžko posoudit, zdali souvisely s blížícím se výročím, anebo se jednalo o běžnou kriminalitu. V souhrnném hlášení²⁵ bylo uvedeno, že od počátku roku (hlášení je z 5. srpna) bylo odcizeno v ČSLA (armádě) 36 samopalů, 28 pistolí, 5 kulometů, 11 000 kusů nábojů a 684 kg trhavín. Od 1.6. do 31.7. bylo zaznamenáno 27 vloupání do různých objektů, kde byly uskladněny zbraně a výbušniny. Kromě armády byly krádeže zaznamenány u civilních firem využívajících trhavinu (např. k těžbě), pistole byly často odcizovány závodním strážným. Byla podniknuta opatření k zabezpečení uskladněných zbraní s důrazem na zbraně milic a VB (policie).

Zpravodajství StB bylo zaměřeno také do zahraničí. Obavy způsobovaly očekávané aktivity emigrantských a exilových center, očekávaly se demonstrace před ZU ČSSR a SSSR. Oficiální reakce vládních představitelů západních států, především států NATO a evropských neutrálních států nebyly považovány za zásadní problém. Nebyly považovány právem, reakce a kritika byly velice diplomatické a byly provedeny jako nutné zlo s ohledem na domácí veřejné mínění.

²¹ Podplukovník Ripl, se v noci 20. srpna 1968 nacházel na Hlavní správě StB, kde zajišťoval průběh invaze. Když ve 22. 55 minut došlo k prvnímu překročení Čs hranice na hraničním přechodu Cínovec a pohraničníci se dotazovali, co se děje, záměrně přerušil spojení a vypnul zařízení. Obdobným způsobem zmařil spojení se všemi hraničními přechody.

²² Hlášení zástupce náčelníka II. správy Hubiny náměstku ministra vnitra JUDr. Vaškovi z 1. srpna 1969

²³ Společný rozkaz ministrů vnitra federální vlády a národních vlád z 8. srpna 1969

²⁴ Zpráva o státněbezpečnostní situaci v Praze a v celé republice z 5. srpna 1969. Ve zprávě je uvedeno: „V okolí Prahy(!) koluje zpráva, že na Slovensku má vypuknout 21.8. t.r. povstání. Za tím účelem se prý v lesích organizují ozbrojené skupiny a slovenští dělníci, kteří pracují v Čechách mají odjízďet na Slovensko, aby se povstání zúčastnili.,,

²⁵ Tamtéž

Pokusy o uvolnění napětí mezi bloky a slibně se rozvíjející obchodní vztahy byly prioritou.

Ministerstvo zahraničních věcí instruovalo zastupitelské úřady, aby sledovaly situaci, podle možností zabránily tzv. „internacionalisaci“, československé otázky, současně měly za úkol působit předem proti nepříznivé publicitě. Bezprostředně před datem výročí byly v této věci navštíveny úřady zabývající se řízením sdělovacích prostředků (Irán), redakce klíčových deníků, např. v Japonsku byla několikrát navštívena redakce deníku Akahata, a byli ovlivňováni dokonce i jednotliví redaktoři zahraničních rubrik.

Do poloviny srpna byla příprava jednotlivých složek mocenského aparátu v podstatě ukončena. V dusné atmosféře očekávaného střetu pokračovala stupňovaná zastrašovací kampaň sdělovacích prostředků, ozbrojené složky, především zásahové a hlídkové složky VB doladřovaly detaily možných zásahů. Instrukce hovořily o zcela konkrétních formách očekávaných protestů, očekával se například výskyt státních vlajek s černou páskou v oknech domů, na autech, nesené na ulici, hlídka VB měla okamžitě zjistit totožnost osoby, její zaměstnání, místo a čas perlustrace. Měla takovou osobu vyzvat k odstranění takové vlajky a řešit situaci na místě blokovou pokutou, v případě, že vlajku odstranit odmítne, měla být předvedena na oddělení. Pozornost byla věnována trikolóram, černým páskám na oblečení, také v těchto případech se měla zjišťovat totožnost osob a vytvářet psychóza „že s těmito osobami bude Veřejná bezpečnost věc dále projednávat.“,²⁶ Značné obavy působila, právem, možnost srocování osob, doporučovalo se provést zákrok rychle a na předvádění použít motorových vozidel. Při „pochůzkách“, si měli členové hlídek všimnout domů, obchodů, bytů, na nichž byly vyvěšeny státní vlajky na půl žerdi, vlajky s černými páskami, zjišťovat konkrétní osoby, které je vyvěsili a zajistit okamžité odstranění těchto vlajek. Analyzováním letáků, bylo možné dopředu zjistit i jiné projevy aktivní a pasivní resistance 21. srpna. Instrukce se zmiňují o bezdůvodném troubení vozidel, jízdě s rozsvícenými světly, záměrně pomalé jízdě, jízdě několika vozidel vedle sebe atd.. Hlídky měly zaznamenávat SPZ, jména řidičů, podle situace věc řešit na místě, nebo předvolávat řidiče na okrsek. Mnozí občané, kteří byli takto postiženi, měli problémy např. při žádostech o výjezdní doložku²⁷ ještě o mnoho let později, v některých případech až do pádu železné opony v roce 1989. Pokusy o zastavení práce v podnicích měly být trestány paragrafem 100 – pobořování, par. 102 – hanobení republiky a jejího představitele(!), paragrafem 104 – hanobení státu světové socialistické soustavy a paragrafem 164 – podněcování. Zastavení a omezování hromadné dopravy, přerušování dodávky plynu, elektřiny, mělo být postihováno podle paragrafů 179 – obecné ohrožení a 182 tr. Zák. – poškozování a ohrožování provozu obecně prospěšných zařízení. Značný důraz byl kladen na nápisy, a rozšiřování letáků. Hlídky měly nápisy ofotografovat, zjistit vzorky barev a zajistit stopy pro kriminalistické zkoumání. Zjištění autoři měly být potrestáni velice tvrdě. Stejným způsobem se mělo postupovat při zjištěném ničení vlajek SSSR, osočování vojáků SSSR. Za každou cenu se mělo zabránit pietním akcím a srocování v místech zastřelení čs. občanů v době invaze 21. srpna 1968, taková místa měla být neustále pod kontrolu, květinová výzdoba měla být zničena nebo okamžitě odvezena, většinou technickými službami národních výborů. Příbuzní oběti měli být „taktně“, odkázáni na místa uložení ostatků.

Poslední dny před 21. srpnem napětí vrcholí. Bude se opakovat vzepjetí vzdoru prvních sedmi

²⁶ Pokyny Hlavního velitelství Veřejné bezpečnosti pro některé případy očekávaného chování občanů 21. srpna z 16. srpna 1969

²⁷ Prakticky povolení vycestovat, např. na dovolenou, nebo krátkodobý pobyt do jiného než tzv. „socialistického státu“..

dnů okupace, kdy ani přímí spolupracovníci interventů neměli odvahu působit veřejně? Iluze o mocenské změně si kromě nejmladších dělal pravděpodobně málokdo. Příslušníci starší a střední generace pamatující si opatření protektorátních úřadů pouštěli Prahu a přesouvali se na své chaty a chalupy, móda tzv. „rekreačních objektů“, v atmosféře počínajícího „socialistického“, konzumu šedesátých let právě začínala. Zlatou éru „odpočinku“, mezi konvemi, hráběmi a lopatami přinesla později léta sedmdesátá a osmdesátá z důvodů více, než zřejmých. Mnoho příslušníků mladé a nejmladší generace do Prahy naopak přijíždělo. Dubnovým a květnovým plénem nově etablovaný státní a stranický aparát (vyjádřeno poněkud nepřesně, státní aparát se ve svých osobách se za léta 1968-69 prakticky nezměnil) očekával události se sebedůvěrou, nahlovanou částečnými obavami. Byl však odhodlán ke všemu včetně nasazení armády. Radikálnější promovskevská část vedení chtěla dokázat Kremlu svoji spolehlivost a hlavně schopnost potlačit odpor vlastními prostředky. Drama mohlo začít.

Praha v kritických dnech

Jiskry přeskočily dříve, než se čekalo. Ke shromažďování u sochy sv. Václava začalo docházet již od 16. srpna, kdy se přivolaným hlídkám VB zatím dařilo diskutující skupinky občanů rozptýlit, první den relativně bez problémů, následující dny s rostoucí brutalitou za slovních přestřelek a nadávek ze strany rozháněných.

Dopoledne 19. srpna neměly k zásahu připravené síly VB ještě nic zásadnějšího na práci. Městská správa VB posílila operativní průzkum, obvodní oddělení VB v Praze 1 zesílilo hlídky s důrazem na horní část Václavského náměstí. „I když pohyb osob se kolem prostoru sochy sv. Václava početně neustále měnil, neprojevoval se takový pohyb, který by nasvědčoval na tvořící se demonstraci.“²⁸ Ve 13.30 se situace mění. Okolo ostrůvků městské hromadné dopravy zaplněnými čekajícími na tramvaj se začaly vytvářet skupiny lidí asi v počtu 100 až 150 osob, které zastavovaly projíždějící auta a omezovaly průjezdnost hlavní trasy na horní části Václavského náměstí. Dopravní hlídky VB začaly násilím skupiny rozptylovat z vozovky na chodníky, lidé odpovídaly na použití síly nadávkami a fyzickým odporem. Průjezdnost vozovky se podařilo obnovit, chodníky byly zprůchodněny a obsazeny příslušníky VB. V 14 00 hod. se rozrostla skupina lidí u Domu potravin, která před tím přihlížela zákroku na horní části Václavského náměstí a patřičným způsobem jej komentovala. Vytvořily se dvě diskutující skupiny a opět zatarasily průjezd vozidel. „Došlo k inzultaci a zranění později zjištěného příslušníka KS SNB Praha, který měl vyzývat občany přítomné ve skupinách ke klidu.“²⁹ Inzultaci „orgána“, způsobili dva účastníci demonstrace, které se podařilo zadržet. Když je příslušníci VB odváděli, přešlo asi 200 osob na stranu Václavského náměstí do prostoru Domu módy a dávali svůj odpor najevo skandováním slova gestapo, gestapáci apod. Přibližně v tomto čase byly přisunuty zálohy z pohotovostních stanovišť do ulice Krakovská a čekaly na své nasazení. Před 15 00 hod se před sochou sv. Václava znovu vytvořil shluk zhruba asi 300 lidí, který z počátku pouze přihlížel. Později začal dav narůstat, bylo rozhodnuto jej rozehnat přítomnými jednotkami VB, jednotky byly přesunuty do Opletalovy a Vinohradské ulice, doprava byla odkloněna do Vodičkovy a Jindřišské ulice. Skupina u „Koně“, se postupně rozrostla asi na 500 osob, pronikala do jízdni dráhy, začala zatlačovat a svírat uzávěru příslušníků VB. Do 17 00 hod se dav rozrostl na počet asi 2000 osob. V 17.10 hod se uzávěra VB dala na

²⁸ Informace Městské správy Veřejné bezpečnosti o situaci v Praze 19. 8. z 20. srpna 1969

²⁹ Tamtéž

pochod směrem od ulic Opletalova a Smečky a začala vytlačovat demonstranty z jízdny dráhy a přilehlých chodníků. „Při tomto zákroku došlo v 17. 25 hodin před Domem potravin k výstřelu vytlačovaného davu lidí, kdy dosud nezjištěným pachatelem byl zraněn občan Puchmerter Petr (v originálu je překlep, jednalo se o Puchmertla), nar 11.7.1944 bytem Praha 10 Pod Sychrovem. Případ se vyšetřuje.,³⁰ Zhruba okolo 18,00 hod byla demonstrace na horní části Václavského náměstí rozehnána a obnoven provoz aut. V 18. 10 hodin se vytvořily hloučky na chodnicích u Čs. rozhlasu a přilehlých domů, většinou pokrytých lešením. I tyto hloučky byly agresivním zákrokem VB rozptýleny. Čtyři mladí lidé, kteří hlasitě komentovali zásah byli zadrženi. V 19.00 hodin se v Opletalově ulici shromáždilo 500 lidí, většinou z těch, kteří byli předtím vytlačeni z Václavského náměstí. Při jejich rozehnání použila VB poprvé ručně rozprašovaný slzný plyn. V 19.45 hod se vytvořil shluk před Hotelem Jalta, opět byly použity ruční rozprašovače slzného plynu, zákrok proti demonstrantům provázely slovní přestřelky a již dobře známé skandování, „gestapo, gestapo,“. Skupinky občanů se vytvářely a byly opakovaně rozháněny po celé délce Václavského náměstí, byly stále menší a asi okolo 23.00 hod zůstaly na Václavském náměstí, kromě náhodných chodců již pouze příslušníci VB.

Zajímavé je, jak hodnotilo průběh demonstrací tohoto dne velení VB v Praze: „Charakter narušení veřejného pořádku dne 19. 8. 1969 nelze zatím hodnotit jako vyloženě protistátní akci, neboť mezi lidmi narušujícími veřejný pořádek bylo mnoho bezmezně zvědavých občanů. , kteří stále sledovali, co se bude dít, dále se v davu vyskytovalo mnoho skupin mladíků chuligánského ražení. Nelze tedy vyloučit, že by mohla situace urychleně přerůst v demonstraci protistátní. Hrubé urážky byly zaměřeny zejména vůči zakročujícím příslušníkům VB, neprojevovala se masová hesla proti SSSR a vládě ČSSR. Výtržnické skupiny byly složeny zejména z mladých lidí, kteří přebíhali od skupiny ke skupině. K většímu shluku osob došlo i proto, že zákrok musel být proveden v době poměrně silného dopravního ruchu,„.....,„Přístup k vydaným rozkazům ze strany VB byl vzorný a neprojevil se jediný případ nekázně,„ Velení SNB mělo, jak z poslední věty vyplývá, určité obavy z ochoty plnit rozkazy s ohledem na poměrně nedávné datum invaze.

Nastal večer. Velení VB mělo možnost bilancovat. Zdálo se, že má situaci stále, do určité míry pod kontrolou, byl lehce zraněn pouze jeden příslušník zasahujících jednotek, nadstržm. Karel Šimečka hozeným kamenem a poškozeny tři služební vozy. Celkově bylo zadrženo 218 osob, z toho 26 cizinců. Při zákroku došlo, ve většině případů, pouze k slovnímu napadání, na rozehnání davu stačily obušky a slzný plyn. Husákovo vedení mohlo být spokojené. Bylo však teprve 19. srpna.

Kromě potyček na a v okolí Václavského náměstí, byl zaznamenán zvýšený výskyt letáků, obdobného obsahu, jako za poslední dva měsíce. V Dejvicích byl zadržen jeden roznašeč, který letáky rozmnožoval, byly u něho nalezeny i letáky cizojazyčné.

K mocenskému aparátu se donesla zpráva, že se ve státní mincovně v Kremnici měly razit zlaté mince, na jejichž jedné straně měl být portrét A. Dubčeka a na druhé datum 21.8.1968. Vyrobené mince se měly prodávat v Itálii jako upomínkové předměty. Poznatek byl potvrzen referentem SBČS, že jde o uzavřenou objednávku přes podnik zahraničního obchodu Artia, pro kterou byl dodán z Itálie i vlastní materiál. Stejná objednávka byla již vyřízena v podzimních měsících roku 1968 pro Deutsche Numismatik, Frankfurt.

³⁰ Tamtéž

Telefonní ústředna Praha věnovala toho dne zvýšenou pozornost obsahu doručovaných telegramů v Praze. Byly vyřazovány telegramy se „závadným,, nebo „podezřelým obsahem. Zvýšený dohled byl zahájen také na tzv. „klíčových zařízeních,, spojů, bylo „zabezpečeno kádrové a věkové obsazení, které vylučuje nenormálnosti z mladické nerozvážnosti.³¹ V noci z 18. na 19. srpna od 21.55 do 1.40 hodin došlo k havárii u koaxiálního kabelu v úseku Lvov - Kyjev. Lokalizace byla provedena na území SSSR. ZS Užhorod zabezpečila se ZS Praha částečnou náhradou vojenského spojení přes ZS Praha. Havárie také nastala na spojovacím kabelu mezinárodní telefonní ústředny Fibichova – oblastní automatické ústředny Praha střed a tím bylo vyřazeno dispečerské spojení vysílačů pro Moravu. Operační službě MTS se nepodařilo zajistit náhradní spojení. V Tišňově došlo při projevu Gustáva Husáka k rušení modulace rozhlasu po drátě. Asi v 11.50 hodin v průběhu řeči bylo slyšet slova „to je blbost,, a asi v 12.10 hod. „to je prdel,, . Pošta Praha 025 vyřadila z poštovní přepravy dvě zásilky a jeden leták. Kuriozní situace nastala na pracovišti Československé akademie věd v areálu biologických ústavů v Praze-Krči, kam přijeli 4 pracovníci VB vyšetřovat případ rozmnožování letáku, k němuž došlo měsíc před tím. Časový odstup „vyšetřování,, od „přestupku,, způsobil v celém areálu ústavu značný rozruch. Pracovníci ČSD na pražském hlavním nádraží zorganizovali tryznu za průvodčího, který zahynul v srpnových dnech roku 1968. Na stavbě garáží pro UV KSČ v Praze 8 bylo vytlučeno 80 oken.

Mimo Prahu probíhala 14. a 15. v dílnách ČSD v Šumperku podpisová akce s cílem odeslat rezoluci některým západním zastupitelským úřadům. Informátorům se nepodařilo zjistit kolik bylo získáno podpisů a zda byla rezoluce na některé ZU opravdu odeslána. Řidiči autobusů ČSAD v Plzni byli požádáni aby 20. a 21.8. odklonili spoje do Leninových závodů na Plzeňské náměstí, kde se plánovalo protestní shromáždění. Na stanici ČSD v Klatovech se shromáždili studenti s úmyslem jet do Prahy. Obdobné snahy přiměly Federální výbor pro dopravu, aby projednal s ministerstvem školství, že ve dnech výročí okupace nebudou poskytovány slevy na studentské průkazky.

Nedostatek některých druhů zboží, spolu s očekávaným bojkotem obchodů v srpnových dnech obrátil pozornost mocenského aparátu také na tuto oblast. Zásobování masem bylo zatím bezproblémové, neočekával se výkyv, obdobná situace byla v zásobování většiny potravin, byl zaznamenán zvýšený prodej trvanlivých potravin hlavně v okresech Liberec a Rokycany. „Fronty zatím nejsou a sklady stačí krýt požadavky prodejen.,³² S vedením podniku Textil Liberec byl projednáván zvýšený prodej černých stužek.

Objevily se první reakce v zahraničí. Agentura Reuters zveřejnila zprávu, že v Praze došlo u sochy sv. Václava k pěstními utkání skupiny obyvatel a že tato skupina byla vytlačena bezpečnostními silami a Lidovými milicemi. Někteří lidé údajně „uslyšeli výstřely,,

Chargé d'affaires čs. velvyslanectví ve Velké Británii sdělil, že navštívil představitele britského Ministerstva zahraničních věcí, kterého upozornil na stupňující se „nepřátelskou,, publicitu britských sdělovacích prostředků a na připravovanou účast některých britských osobností na demonstraci před čs. ZU, chystanou čs. emigranty na 20. srpna. U příležitosti návštěvy si též

³¹ Souhrnná zpráva Federálního informačního systému k situaci v republice do 19.8. včetně

³² Tamtéž

postěžoval, že byly poškozeny dvě služební a tři soukromé vozy přímo v garáži ambasády. Zvýšený zájem sdělovacích prostředků byl také zaznamenán ve Švýcarsku, v Mexiku a v dalších zemích, počet článků, pořadů a komentářů se, s blížícím se kritickým datem, stupňoval, např. i ve vzdálené Uruguay byl již 18. srpna promítán film „Invaze do Československa, 7 dní k zapamatování..“

Blížila se půlnoc. Václavské náměstí se pomalu vyprázdnilo, ve vzduchu byl cítit zápach slzného plynu z ručních a vrhaných rozprašovačů, nasazení příslušníci VB opouštěli obsazená stanoviště, v ulicích zůstaly zesílené dopravní a pořádkové hlídky.³³ Většina obyvatel Prahy si ani neuvědomila, že vůbec k něčemu došlo, převládalo napjaté očekávání mísící se s obavami, jaké reakce na projevy odporu je nastupující normalizační klika schopna. Jména Alexandra Dubčeka a některých dalších stranických a státních představitelů, v obecném povědomí spojených s určitými nadějemi předcházejícího roku, působily na část lidí „uklidňujícím dojmem..“, vzpomínky na odmítnutí spolupráce s invazními vojsky ze strany některých příslušníků VB a armády v průběhu invaze zanechávaly iluze, že tzv. vlastní armáda a policie nepůjde „proti vlastním lidem..“, Co přinese následující den?

Ranní hodiny 20. srpna nepřinesly žádné závažnější události. Horní část Václavského náměstí byla vyklizena, parkující auta byla odstraněna, prostranství před sochou bylo pod dohledem příslušníků VB. V 11.30 hodin se začali scházet převážně mladí lidé, kteří byli příslušníky VB celkem bez problémů vytlačeni od sochy na přilehlé chodníky. Mladí lidé se opakovaně pokoušeli dostat k soše a byli opakovaně vytlačováni. Situace se nezměnila až do odpoledních hodin, kdy se okolo 16. hodiny srotila větší skupina osob pokoušející se zabránit předvedení občana, kterého vedli celkem čtyři příslušníci VB na oddělení Krakovská. V krátké době dosáhl počet lidí počtu 1 – 2 tisíc. VB reagovala odklonem autobusové dopravy z Václavského náměstí, zřejmě z důvodu ztížení dojezdu předpokládaných demonstrantů. Mezitím počet narostl počet osob odhadem na 4 – 5 tisíc. „V krátké době rozvášněný dav počal již napadat příslušníky VB, nadávat jim a srocní občané házeli po příslušnících VB kamením..“³⁴ Bezprostředně poté zasáhly ztažené pořádkové jednotky VB, účastníci demonstrace se rozutíkali do ulic Jindřišské, Vodičkovy a Ve Smečkách. „Na zakročující příslušníky VB byly ze střechy hotelu Jalta házeny kameny..“³⁵ Následoval rozkaz vytlačit demonstrující dav z prostoru celého Václavského náměstí až ke křižovatce Na můstku a ulice na Příkopě. Rozkaz byl, i když obtížně, splněn a Václavské náměstí bylo postupně vyklizeno a obsazeno. Rozehnaní, převážně mladí lidé se začali znovushlukovat v ulici 28. října a Na příkopě, posléze v prostoru proluky Myslbek, u Kavárny Moskva, v Havířské ulici, na Ovocném trhu a částečně i v přilehlých ulicích Starého města. Sřety doprovázela rostoucí brutalita, protesty ztrácely původní podobu shromažďování a nabíraly podobu pouličního boje, rozvášněný dav reagoval na agresivitu zasahujících jednotek vytrháváním prken ze stavebního lešení, laviček, kamenů, dlažebních kostek, které použil proti příslušníkům VB a LM. Před budovou Dětského domu vyrostla ze dřeva první barikáda, která byla zapálena, podobné barikády byly postaveny v Rytířské ulici, rozhořel se oheň v kavárně Moskva. Jedna z barikád, v ulici Na příkopě byla jednotkami VB prolomena a rozmetána, nedaleko však vznikla ze zahradních laviček nová barikáda, kde již na zdolání odporu musely vyjet tři obrněné transportéry. V poměrně krátké době odpor podstatně zesílil, „byly demolovány

³³ Počítalo se se smíšenými hlídkami VB a ČSLA, vojáci byli vyzbrojeni samopaly.

³⁴ Informace Městské správy VB o situaci v Praze 20. srpna 1969, datovaná 21. srpna.

³⁵ Tamtéž

obchody, výkladní skříně, zařízení a úprava sadů....³⁶ Část obchodů na kritických místech byla opravdu poškozena již 20. srpna, důvod ovšem nebyla ničící mánie „kontrarevolučních a chuligánských živlů,, , jakým způsobem zdemolování centra později interpretovala režimní propaganda, nýbrž, s největší pravděpodobností, velice tvrdý a agresivní průběh pouličních bojů, které právě tento večer nabíraly na gradaci. V prostoru Havířské ulice byl převrácen a zapálen služební vůz VB, který zcela shořel. Část demonstrujících pronikla až na Náměstí Republiky, toto místo se stane o den později svědkem nasazení obrněných jednotek armády, nicméně tento večer zde došlo „pouze,, k běžným střetům s pořádkovými jednotkami VB a LM. Oheň v kavárně Moskva uhasila VB ještě v průběhu bojů, pro eliminaci dalších předpokládaných požárů byly povolány vozy hasičů (požární ochrany). Přibližně ve stejné době byla postavena a zapálena barikáda na Jungmannově náměstí, demonstrujícím se podařilo před zasahující jednotkou uprchnout. Barikáda v Perlové ulici byla vybudována nikoliv již ze dřeva, ale z vylámaných dlažebních kostech a obrubníků. Na Národní třídě bylo přes vozovku nataženo lano. Do tohoto místa byly postupně stahovány posily a zasahujícím jednotkám se podařilo vytlačit dav z ulice Na příkopě do prostoru Náměstí republiky, kde byla napadena a demolována další vozidla VB. V ulici Na celnici byl poškozen polský turistický autobus, dle materiálů VB se demonstrující pokusili zmocnit zbraní v prodejně družstva Lověna. Materiály VB udávají, že „zárok pořádkových jednotek byl prováděn za pomoci chemických prostředků a použito obušků³⁷, ve skutečnosti však došlo ke střelbě, která se neobešla bez obětí, střet s ozbrojenými sbory nastupující normalisace nepřežili František Kohout, narozen 7.4. 1951 (bydliště Praha 1, Jeruzalémská 5) a Vladimír Kruba³⁸, narozen 12.5.1950 (bydliště Praha 7 Veletržní 34/627). Oba byli postřeleni nedaleko Prašné brány přibližně mezi 21. – 22.30 hodinou, pravděpodobně nedlouho po 21. hodině,³⁹ smrtící rány padly, s největší pravděpodobností, z korby nákladního automobilu Praga V3S, převážejícího příslušníky LM. Část svědectví udává, že se jednalo o samopaly střelící krátkými dávkami, část, že byly slyšet krátké, suché rány. Jeden z nich byl naložen občany do civilního automobilu Renault, druhý do vozu Saab, oba byli odvezeni do nemocnice na Františku, kde je převzala ošetřující lékařka MUDr. Svatava Ročková. František Kohout již nejevil známky života, u Vladimíra Kruby byl zjištěn ještě velmi slabý tep, který zakrátko zcela ustal. V nemocniční márnici bylo provedeno ohledání zemřelých, bylo zjištěno, že František Kohout má střelnou ránu v hlavě, přičemž byl zjištěn vstřel v pravé spánkové krajině a Vladimír Kruba má střelnou ránu pronikající hrudníkem ve směru od pravé lopatky k levé prsní bradavce. Jiná poranění na tělech zemřelých zjištěna nebyla. Na místě byly později nalezeny nábojnice ráže 7,62 mm – typ používaný útočnými puškami vyráběnými podle vzoru AK 47 používanými čs. armádou a bezpečnostními sbory. Těchto nábojů bylo nalezeno sedm. Kromě toho se na místě vyskytovaly i pistolové nábojnice 7,65 mm. Zajímavým alternativním zdrojem informací jsou „Vyšetřovací spisy hnutí revoluční mládeže, prakticky jediný nerezijní písemný materiál popisující události, existuje i svědectví z místa střelby, svědek viděl zastřelení Vladimíra Kruby: „Dne 20.8. jsem byl kolem 20. hodiny u Dětského domu. Nepřátelství, které panovalo mezi policií a vojskem na jedné straně a mladými lidmi, kteří zaplnili Příkopy, na straně druhé, vyvrcholilo tím, že jsme na svoji obranu, policie po nás házela slznými granáty a stříkala vodu, postavili barikádu z laviček z proluky Myslbek. Na policii jsme házeli kameny, oni po nás rovněž kameny a slzné granáty. Používali rovněž střel se slzným plynem. Je samozřejmé, že nikdo z nás

³⁶ Tamtéž

³⁷ Tamtéž

³⁸ V dokumentu „Informace Městské správy VB o situaci v Praze 20. srpna 69,, je chybně uveden Vladimír Hrubý

³⁹ Nemocnice na Františku, kam byli převezeni telefonicky informovala odbor vyšetřování ve 23.15, výpovědi očitých svědků, částečně z alternativních, neoficiálních pramenů uvádějí, že se na místě činu vyskytovali po 21. hodině, nejsou však schopni udat přesný čas.

neměl žádnou střelnou ani bodnou zbraň, za celé dva dny jsem neviděl, že by kdokoli – kromě příslušníků LM, VB a armády – měl jakoukoliv zbraň, a neslyšel jsem nikoho, že by viděl kohokoli ozbrojeného z řad občanů, i když jsem celé dva dny byl v ulicích středu města. Byli jsme posléze nuceni opustit první barikádu. Několik desítek metrů dál vyrostla druhá, tentokrát hořící. Pod náporem techniky jsme byli nuceni přejít až k Prašné bráně, kterou jsme bránili až do 22. hodiny. Krátce po 22. hodině jsme byli vytlačeni do ulice u Prašné brány, u Obecního domu, na rohu ulic Rybná a Královodvorská, parkoval nákladní vůz Praga V3S, který byl zakryt plachtou a policejní Volga. Na nákladní vůz jsme začali házet kameny, viděli jsme, že v jeho vnitřku sedí příslušníci LM v tmavých helmách. Z korby tohoto vozu bylo potom na nás několikrát vystřeleno. Zbraně nebyly samopaly, byly to krátké, suché rány, které svítily a objevovaly se z různých míst zadní části korby. Ostatní, kteří tam byli se mnou nazvali smrtící zbraň „škorpiony.., V okamžiku, kdy bylo vystřeleno, padl dva metry ode mne chlapec, viděl jsem, že je zasažen do oblasti srdce. Neznám jeho jméno a předtím jsem ho, jako nikoho z těch, kteří bojovali proti policii tu noc, neviděl. Víím, že ani oni se mezi sebou neznali. Byli jsme prostě mladí lidé, kteří se oddělili od velkého davu ostatních. Tento dav nás povzbuzoval sympatiemi, provolával hesla a občas se od něj někdo oddělil, aby nám pomohl házet kameny na policii. Chlapec, který padl byl pravděpodobně okamžitě mrtev. Několik z nás se rozuteklo na všechny strany, já s ostatními jsem zůstal a pomohl naložit mrtvého do malého vozu, který odjel. Potom jsem opustil bojiště. Slyšel jsem ještě, že na stejném místě byla postřelena kulkou LM jedna dívka. Ještě dodávám, že mrtvý padl na rohu ulic U Obecního domu a U Prašné brány..,

Svědectví dalšího účastníka uvádí, že příslušníci LM byli v otevřeném voze a že zbraně byly samopaly. Stal se nechtěným svědkem zastřelení Františka Kohouta, střeleného do hlavy: „Dne 20.8.1969 asi kolem 21. hod, na hodinu si přesně nevzpomínám, jsem byl na Příkopech. U Václavského náměstí byla policie a vojsko, zřejmě čekající na další rozkazy, u obchodu Pofis na Příkopech byla barikáda z laviček, popelnic a dlažebních kostek. Policie pak zaútočila a zatlačila obhájce barikády až do míst mezi kostelem a prolukou Myslbek. Tam se situace zase asi na hodinu ustálila. Z lešení poblíž Slovanského domu vyrostla nová barikáda, která byla později zapálena. Policie házela a střílela slzný plyn a dýmovnice a občas se pokoušela o výpad, ale pokaždé byla zahánána dlažebními kostkami. Chvilími příjížděla vojenská, nebo policejní, nevím stříkačka a kropila, ukázali se hasiči, aby uhasili barikádu, což se předtím nepodařilo vojenské stříkačce. Barikáda byla uhašena, ale po chvíli vzplanula znovu. Pak vyjely transportéry a zatlačily demonstranty až k ministerstvu dopravy, kde zůstaly stát a chvílemi útočily, podporovány stříkačkou, ale vždycky byly zatlačeny(!). Lidé dlažebními kostkami na kolejích zastavili tramvaje, které jim pak sloužily jako krytí. Potom jsme byli zahánáni na náměstíčko za Obecním domem. To se několikrát opakovalo, až přišel někdo se správou, že příjíždějí LM z náměstí Republiky a že nás chtějí obklíčit. Začali jsme se stahovat do uliček a na náměstíčko přijel policejní vůz V3S, který ale hned odjel a asi po 5 – 10 minutách přijel vůz 23S bez plachty, na korbě byly LM se zbraněmi, které jsem považoval za samopaly. Když jsme uviděli milici, začali někteří házet kameny a utkali jsme. Řidič se pokusil vůz otočit, jeho spolujezdec vylezl a chtěl ho při otáčení vést, ale v tom přijel civilní Moskvič, obsazený čtyřmi osobami. Nákladní auto LM do Moskviče při couvání narazilo a přes varovné výkřiky řidičova spolujezdce couvalo dál a zadkem tlačilo Moskvič před sebou. Řidič Moskviče a jeden z cestujících vyskočili a křičeli a ukazovali, dvě osoby zůstali ve voze. Řidič Moskviče si chtěl zapsat číslo vozu LM, ale řidič vozu V3S, když ho uslyšel vykřikovat o čísle, zhasnul vzadu osvětlení, rychle vůz obrátil a bez ohledu na to, zda někoho z posádky Moskviče zranil, odjížděl jednou z ulic směrem k Náměstí Republiky. Cestou začaly LM na korbě vozu střílet naostro. Zbraně nemohly být pušky, protože

střílely v dávkách. Někteří mysleli, že LM také házely dělbuchy, protože detonace byly velmi silné. Pak jsem slyšel hvízdát kule, které se podle mého soudu odrážely od dlažby. Vyhlížel jsem za rohem ulice a viděl jsem tři mladé hochy, jak někoho tahají. Šel jsem blíž a uviděl jsem na zemi asi dvacetiletého chlapce s delšími vlasy. Byl zakrvácený na hlavě a na ruce, pokud jsem si všiml, co mu přesně bylo, nevím. Přijel tam civilní Renault a chlapce naložil. Lidé kolem ho posílali do nemocnice na Františku. Asi o 3 min. později jsem chtěl odejít a šel jsem uličkou kolem hotelu, kde stálo zase několik lidí kolem chlapce, zasaženého do prsou a vypadajícího jako mrtvý. Lidé se mu pokoušeli pomoci, vyndávali mu jazyk, potom ho odvezl civilní Saab, který byl také poslán do nemocnice na Františku. Pak jsme museli utéci, protože z druhé strany od ovocného trhu přicházely jednotky policie v bílých helmách a s bílými dlouhými obuškami a vojsko,,

Mezi 22 – 23. hodinou boj vrcholí, začíná se projevovat převaha techniky, především obrněných transportérů, i když i tato vozidla měla občas problémy, zejména při průniku bráněnými barikádami. Jsou poprvé nasazeny vyčleněné síly ČSLA (armády). Demonstrující jsou rozdělováni na menší skupiny, jednotlivá ohniska odporu jsou postupně likvidována. Ulice Na příkopě byla obsazena postupujícími rojnicemi, rojnice napochodovaly do proluky Myslbek, byla zajištěna prodejna zbraní Lověna. Václavské náměstí bylo celé obsazeno a uzavřeno zátarasy, částečně vytvořenými z nákladních vozů V3S. Ve 23.45 hodin boj pomalu končí, centrum Prahy se vyliďňuje, na místě zůstávají nasazené jednotky, které se v časných ranních hodinách stahují také. Centrum ale rozhodně nebylo uvedeno do původního stavu. V okolí Perština, Dětského domu byly do ranních hodin zbytky rozebraných barikád, těžké předměty a trosky, které naprosto znemožňovaly dopravu. V ulici Rytířská byly tři dosud nedotčené barikády. V celé této části Prahy pracovali na odstranění následků bojů celkem 2(!) pracovníci, kteří se zabývali „drobnými záležitostmi,, v okolí Dětského domu.⁴⁰ Později, v průběhu noci a v časných ranních hodinách došlo k nápravě, neboť centrum bylo z velké části zprůjezdněno.

Vývoj událostí normalizační vedení poněkud překvapil, příprava se soustředila především na kritické datum 21. srpna. Šokovalo i odhodlání a nasazení protestujících. I když otevřené vystoupení veřejnosti na ulicích přinášelo vítanou záminku k likvidaci posledních důsledků Pražského jara, odpor takovéto intenzity přinášel otázky nad bezproblémovým nástupem normalisace jako takovým (s výhradou, že mocensky situaci zvrátit v žádném případě nemohl) Vážnost situace dokreslují i „postřehy,, velení VB: „Hodnocení situace v průběhu zákroků příslušníků ukazuje, že tyto akce ze strany demonstrantů se vyznačovaly agresivním charakterem a surovým vandalstvím. Úspěšnost zákroků orgánů Veřejné bezpečnosti byla ztížena tím, že vandalské skupiny po vyvolání incidentů se urychleně přemísťovaly na jiná místa, kde opět vyvolávaly další ohniska nepokojů. Tato situace vyžadovala rychlé přesuny bezpečnostních jednotek, což se vždy dobře nepodařilo, jakož i nutnost zapojování dalších jednotek do konkrétních akcí, zejména pak jednotek ČSLA....,,⁴¹ VB přiznalo i zranění vlastních příslušníků: „V průběhu pouličních nepokojů, demonstrací a provokací bylo zraněno 27 příslušníků VB, zranění je vesměs takového stupně, že většina z nich nebude po dobu 1-2 týdnů schopna výkonu řádné služby,,⁴² A dále: „Při výkonu služby byli zraněni 2 příslušníci LM, dále 6 civilních osob,

⁴⁰ Souhrnná zpráva Federálního informačního systému k situaci v republice 20.8. večer.

⁴¹ Informace Městské správy Veřejné bezpečnosti o situaci v Praze 20 srpna.

⁴² Tamtéž

z toho 3 postřeleny a 3 utrpěly otřes mozku a různé zhmožděny.,⁴³ Zpravodajská informace StB uvádí postřelení celkem sedmi osob, úmrtí dvou.⁴⁴

Mimo Prahu se shromáždilo asi 300 – 400 mladých lidí na u pomníčků zastřelených občanů v Liberci. Do Liberce přijeli mladí lidé i ze semilské Kolory. V Krnově někdo vystřelil na kasárna obsazená vojáky SSSR. V podniku Prefa Olomouc (v Tovačově) byla na výrobní lince stropních desek nalezena mina staršího typu (pravděpodobně z II.světové války). V Bratislavě nedošlo vůbec k žádnému shromáždění, nebyl zaznamenán ani výskyt letáků. V resortech dopravy, spojů, zásobování nezaznamenal státní aparát žádné rušivé vlivy, Pouze mlékárenské osádky chtěly odebírat dvojnásobnou dodávku mléka s tím, že 21.8. nevyjedou, ministerstvo zemědělství a výživy vydalo pokyn dodavatelským podnikům, aby řidičům, kteří jednadvacátého srpna odmítnou vyjet byly odebrány řidičské průkazy. Český úřad pro tisk a informace pozastavil časopis „Aktuality melodie,,

Ministerstvo zahraničních věcí zaslalo všem zastupitelským úřadům. 19. srpna aktuální pokyny pro případ demonstrací před ambasádami. S organizátory demonstrací tzv. „reakčních,, nebo emigrantských organizací neměly ZU vůbec jednat, pokud by demonstrovali představitelé levicových organizací, měla by být přijata delegace a „zásadně vyložen postoj čs. vlády,, Pokyny obsahovaly striktní zákaz přijímat jakékoliv petice nebo rezoluce. Rada bezpečnosti OSN v New Yorku se zabývala v této době čerstvými událostmi v Severním Irsku, stálá mise ČSSR obdržela instrukce jak postupovat při tzv. „zneužití,, tohoto jednání k připomenutí výročí okupace.

Televizní vysílání BBC vysílalo večer televizní zpravodajství doplněné autentickými filmovými záběry nepokojů předešlého dne (19. srpna). Dodavatel záběrů byl uveden hlasatelkou jako autor, který pořídil materiál „tajným způsobem,, Čs. charge d'affaires v Londýně iniciativně navrhl vypovězení redaktora BBC z Československa. Nebyl sám, kdo byl takto postižen. Ve dnech 18. a 19. srpna bylo vypovězeno 22 cizinců, kterým byl vysloven zákaz dalšího pobytu. V ČSSR v té době pobývalo 32 300 cizinců ze západních států.⁴⁵

20 srpna, na rozdíl od demonstrací předešlého dne, došlo již ke skutečnému boji. Zprávy o zastřelených, které se rychle šířily, uvedly obyvatele Prahy do určitého šoku, který ještě znásobilo vědomí, že proti demonstrantům protestujícím proti okupaci tvrdě zasáhly ozbrojené síly vlastního státu. Účastníci protestů byli vlastně nechtěnými svědky historické události, takřka jediného bojového nasazení čs. armády od vzniku státu v roce 1918. Armáda byla nasazena proti obyvatelům Prahy. Částečně zaskočené normalizační vedení nemínilo nechat následující den nic náhodě, těžkosti s pacifikací protestujících vystupňovaly odhodlání, populárně řečeno, „nezastavit se před ničím,,. Do prostoru Cukrák a Jesenice přijížděla obrněná technika 9. průzkumného praporu a 17. Tankového pluku. Objeví se 9. Tanková divise (bez 17. Tankového praporu). Bylo časně ráno 21. srpna...

Od ranních hodin se očekával v Praze bojkot dopravy (mnoho letáků k němu vybízelo) Zaměstnanci ranní směny dopravních podniků nastoupili, dle oficiálních informací⁴⁶ v „plném

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ Zpravodajská informace StB o situaci v Praze a celé republice 20.8. (datováno 21.8., 6 00 hod)

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ Souhrnná zpráva federálního informačního systému k situaci v republice 20.8. večer a 21.8. ráno, datovaná 21.8. v 6 00 hod

počtu,, , tramvaje a autobusy vyjížděly v podle jízdního řádu. „Úklid po nočních hodinách byl proveden velmi dobře, značná část obyvatelstva Prahy uposlechla výzvy k bojkotu hromadných dopravních prostředků. K dopravním kalamitám však zatím nedochází.⁴⁷ Členové operativní skupiny vlády ČSR do své zprávy v sedm hodin ráno napsali: „Ředitel dispečinku Dopravního podniku hlavního města Prahy potvrdil, že noční provoz je zajištěn mimo Příkopy, kde se provádí opatření k odstranění škod způsobených před restaurací Moskva. Prověřují se některé další úseky v okolí Václavského náměstí, kde došlo k vytrhování dlažebních kostek, stavění barikád apod.,“⁴⁷ Celkově uklidňující zpráva pokračuje tvrzením, že je zajištěn běžný provoz pro ranní směnu a jsou připraveny zálohy. Okolo 7.00 hodiny již bylo jasné, že tramvaje a autobusy jezdí téměř prázdné, často s rozsvícenými světly. V Praze 5 VB na tyto řidiče uspořádala zátah, 22 z nich zaplatilo za „demonstrativní znamení světlem a klaksonem,, ztrátou řidičského průkazu. Mocenský aparát odhadoval, že do práce šly pěšky dvě třetiny obyvatelstva. V dopoledních hodinách opustily zaměstnanci některých továren (Tesla Holešovice, Drutěva) svá pracoviště a pochodem se vydali do centra města. Cestou provolávali hesla a snažili se dostat na Václavské náměstí, což se jim částečně podařilo, protestující dav pomalu narůstal. Okolo 12. 00 hod. se Václavské náměstí zaplnilo skoro celé lidmi pochodujícími k soše sv. Václava. V tuto chvíli se objevily na scéně zásahové jednotky VB, jednotky LM a asistenční jednotky ČSLA které protestující vytlačily do přilehlých ulic. Václavské náměstí bylo uzavřeno bariérou vytvořenou z 65 nákladních vozidel Praga V3S. Zásah, i když částečně úspěšný, byl proveden opožděně, většina demonstrujících zůstala v okolí Václavského náměstí a čekala na příchod dělnických zaměstnanců z velkých závodů. Shromážděný dav zpíval hymnu a vykonal masovou přísahu „Věrní zůstaneme,, . Zvláště akutní nebezpečí pro mocenský aparát představovalo skončení ranní směny, především odchod zaměstnanců z prodejen, restaurací a podniků služeb umístěných přímo na Václavském náměstí. Zaměstnanci však odcházeli plynule a používali tramvají a autobusů, Václavské náměstí se nezaplnilo a zátaras nebyly narušeny. Okolo 15.00 hodiny se vytvořilo několik skupin mladých lidí v počtu 50 – 100 lidí, které byly zásahovými jednotkami VB ihned rozehnány, pouze na Vinohradské třídě došlo k boji, kdy na zásahové jednotky létaly kameny a cihly. Mezi 15.30 a 16 00 hodinou se vytvořily větší skupiny na Staroměstském náměstí a u pasáže Myslbek v počtu okolo tisíce osob. Agresivní zákrok také tyto skupiny občanu rozhání, vzápětí se znovushromáždí u Prašné brány. Jiné velké skupiny vznikají na křižovatce Demínka, v Žitné, Ječné ulici, v Opletalově, Štěpánské. Před sedmnáctou hodinou se přiosťruje situace v Pařížské ulici, kde je při boji zdemolována část výloh. Velké skupiny se v této době začínají shromažďovat na Karlově náměstí, v Anglické, Bělehradské, Škrétově ulici, v těchto místech jsou nasazeny asistenční jednotky ČSLA zasahující aktivně do bojů a stávající se terčem kamenů a dlažebních kostek. V Havelské, Melantrichově ulici „dochází ke zranění příslušníků VB a Lidových milicí,,“⁴⁸ V 19.15 se demonstrujícím podaří obklíčit služební vůz VB, na Tylově náměstí převrátili tramvaj č. 3 a použili ji, spolu s popelnicemi jako barikádu. V tomto čase jsou nasazeny prakticky všechny zálohové jednotky VB a milicí. Intenzita vzájemných střetů byla značná, zejména v prostoru náměstí Republiky a Míru v Praze 2, na Tylově náměstí a v přilehlých ulicích, v Jindřišské, a Revoluční, u kavárny Vltava. Skupina v těchto místech měla již počet okolo 7 000 osob. Lidé reagovali na rozhánění nadávkami, část demonstrantů se ozbrojila tyčemi, dle režimních materiálů, „v několika případech házeli mezi příslušníky VB hořlaviny a docházelo k přímému napadání orgánů VB.,“⁴⁹ Tvrdost bojů dokreslují i informace o

⁴⁷ Zpráva operativní skupiny Úřadu vlády ČSR o situaci v ČSR 20.8. a 21.8. ráno.

⁴⁸ Informace Městské správy VB o situaci v Praze 21.8. datovaná 22. srpna 1969

⁴⁹ Tamtéž

zranění v řadách VB a LM, počty zranění jinou, než střelnou zbraní v řadách demonstrantů lze jen odhadovat. Údaje o zranění „orgánů,, je ovšem nutné brát s určitou rezervou, pocházejí výlučně z materiálů VB. Přibližně mezi 19. a 20. hodinou intenzita boje pět, tentokrát dramaticky narostla, zasahujícím jednotkám se dařilo rozehnat demonstranty pouze lokálně na určitou dobu, skupiny demonstrantů, početně stále rostoucí se vždy přeskupily a soustředily se „do dalších bojových seskupení.,,⁵⁰ Rozpaky budí poznámka, že „došlo také ke střelbě z davu, v některých případech také proti příslušníkům VB. Podle vyjádření orgánů šlo vesměs o střelbu z pistole, někdy ze samopalu.,,⁵¹ Držení zbraní demonstranty sice nelze teoreticky zcela vyloučit, o jeho pravděpodobnost je ale velmi malá. V úvahu připadá možnost odebrání zbraně zakročujícímu příslušníku (událost by se pravděpodobně objevila v hlášení), případně mohlo jít o zbraň pocházející z krádeže, nebo trofejní zbraň z II. světové války. Tyto možnosti jsou však spíše hypotetické, mnohem blíže pravdě je možnost výstřelů z řad zakročujících jednotek mylně považované, nebo záměrně prezentované, jako střelba z davu.

Bezprostředně před osmou hodinou večerní odpor demonstrujících začínal překračovat možnosti zasahujících jednotek a to včetně jednotek armády a milic. Na Náměstí Míru a v ulici Rumunská demonstrující na barikádách znemožnili postup obrněných transportérů, na jiných místech byly dokonce některé rojnice izolovány a obklíčeny, hrozilo, že budou davem rozehnány. Nepomohla ani těžká technika, kolové obrněné transportéry nebyly schopné projet barikádami a v některých případech byly dokonce přinuceny odjet, pokud nechtěly riskovat zapálení hořlavinami. Vážnost situace pro mocenský aparát dokresluje věta: „Někdy byla dokonce ohrožena i sama existence přátelské jednotky.,,⁵² Vodní stříkače a obrněné transportéry přestávaly stačit i početně, počet požadavků převážil možnosti zásahů, ohniska odporu se rozhořela po celém centru Prahy a zasahovala téměř až do Vršovic.

V podvečerních hodinách zaujala nástupní prostor jižně a jihovýchodně od Prahy 9. tanková divise.⁵³ Začínalo být zřejmé, že nasazení veškeré techniky vyčleněných jednotek VB, LM a ČSLA přestává stačit, průběh pouličních bojů se začal vymykat kontrole. Normalizační vedení proto sáhlo i na tuto zálohu. 88 tanků jednoho z pluků vyrazilo. Bezprostředně po 21. 00 hodině večerní se tanky objevily na Náměstí republiky, Tylově náměstí a na Náměstí míru. Jejich příjezd způsobil demonstrantům psychologický šok a rychle vychýlil misku vah ve prospěch zásahových jednotek. Zajímavé je, že podobného psychologického efektu nedosáhly obrněné transportéry, nejen že neprojely barikádami, ale v některých případech byly přímo ohroženy vrhanými hořlavinami. Roli jistě hrála i skutečnost, že pásové vozidlo má větší šanci barikádu překonat, neplatí to ale doslova, jak se o tom mohly přesvědčit tankové posádky Wehrmachtu a Waffen SS v květnových dnech 1945 v Praze. Důvodem bude zřejmě větší zátěž na psychiku davu vytvořenou najíždějícím tankem, obrněné transportéry, několikrát neúspěšné svoji šanci již propásly, jejich neúspěch se rychle rozkřikl a sebevědomí protestujících narostlo.

Příjezd tanků pouliční boje v podstatě ukončil. Protestující opustili barikády, byli rozděleni na jednotlivé skupiny a izolováni. Poslední ohniska byla rozehnána okolo 22.00 hodiny. 649 účastníkům nepokojů se nepodařilo uprchnout a byli předvedeni, z toho bylo 34 cizinců. 80

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ Tamtéž

⁵² Tamtéž

⁵³ Podle některých pramenů, zabývajících se následným hodnocením se divize soustředila jižně od Prahy ve 21. hod, což je však nesmysl, protože v uvedenou dobu již zasáhla do bojů v centru.

procent účastníků bylo mladších než 25 let.

Mimo Prahu se situace vyhrotila v Liberci v odpoledních hodinách, kdy několik tisíc lidí soustředěných kolem středu města reagovala na pokusy o rozeznání fyzickým odporem a pokusy o stavbu barikád. I v tomto městě došlo boji, vodní stříkače nebyly schopné situaci zvládnout, některé byly dokonce zdemolovány. Střety pokračovaly do půl třetí ráno, chyceno bylo 50 osob.

V Brně se po 12. hodině sešlo na Náměstí svobody asi 2000 lidí reagujících na zásah stavěním barikád. Boje se odehrály i na náměstí 25. února a v Radnické ulici, kde byl umístěn konzulát SSSR. Podobně jako v Praze, i zde se situace represivnímu aparátu začala vymykat z kontroly, nasazené jednotky VB, LM a ČSLA musely posílit 3 tanky. Městský národní výbor vyhlásil zákaz vycházení, který však prakticky nikdo nerespektoval. Boje pokračovaly – také jako v Praze – přibližně do 22. hodiny, kdy byla rozptýlena poslední ohniska odporu. Dana Muzikářová a Stanislav Velehrach zaplatili za účast na protestech životem.....

V průběhu pouličních bojů 20. a 21. srpna byly v Praze zabity a zraněny tyto civilní osoby. Jedná se výhradně o poranění střelnou zbraní:

Jméno	Datum narození	Zaměstnání	Doba a místo zranění	Druh zranění, Místo ošetření
František Kohout	7.4.1951	dělník PSP Praha 1	20.8. v 22 00, Praha 1 ulice U Obecního Domu	Nemocnice Na Františku Praha 1 průstřel hlavy zemřel
Vladimír Kruba	12.5.1950	elektrikář ČSAO Praha 9	20.8. v 22 00 U Obecního domu	Nemocnice Na Františku Praha 1 Průstřel krajiny Srdeční, zemřel
Bohumil Siřínek	23.4.1955	-	21.8. v 21.15 Praha 2, Londýnská	Průstřel břicha s poraněním jater prostřelením žaludku, střev a levé ledviny. Dne 24.8. 1969 v 5.45 zemřel
Petr Puchmertl	11.7.1944	fasádník Průmstav Pardubice	19.8. v 17.15 v horní části Václ. náměstí.	Střelen do pravého bérce, ošetřen na III. chirurgické klinice SFN Praha 2 Londýnská 15
Marta Dočekalová	11.12.1950	Pramen Praha 3	20.8. v 22.00 hod. roh nám. Republiky	Střelena do pravého bérce, ošetřena v

			Královodvorské	nemocnici Na Františku Praha 1
Jaroslav Dudka	12.3.1944	DP hl. města Prahy, Praha 7	20.8. v 20 00 hod. okolí Tylova Divadla, Praha 1	Střelen do hýžd'ové krajiny vpravo, ošetřen v nemocnici Na Františku Praha 1
Josef Kerhart	30.4.1944	Pošta Praha 1	20.8.v 22.30 hod. Jungmannova ul.	Střelen do levého stehna, ošetřen v nemocnici Na Františku Praha 1
Jiří Bláha	6.4.1954	-	21.8. ve 20.30 hod. Praha 2 roh Londýnská Žitná	Střelen na levém koleně vnější strany, ošetřen na III. chirurgické klinice Praha 2 Londýnská
Ladislav Hadrovský	13.1.1940	OPH Praha 2 dělník	21.8. v 21.30 hod. Praha 2 Tylovo Nám.	Střelen do levé paty, ošetřen na III. chirurgické klinice Praha 2 Londýnská
Bedřich Novotný	7.10.1950	PSP Praha dělník	21.8. v 18.00 hod Tylovo nám. Praha 2	Střelen do pravého bérce, ošetřen na III. chirurgické klinice Praha 2 Londýnská
Pavel Vašíček	28.3.1952		21.8. v 20.45 Tylovo nám. Praha 2	Průstřel stehenního svalstva levé nohy III. chirurgická Klinika Praha 2
Farkaš Julius	28.7.1930		21.8. ve 20 00 Praha 1, Revoluční	Postřelen do hlavy nad levé oko, nemocnice Na Františku Praha 1
Milan Matějka	30.9.1950		21.8. v 20 00 Praha 1 Revoluční	Průstřel levé nohy v nártu, nemocnice Na Františku Praha 1
Karel Smetana	9.9.1947		21.8. v 21 00 v Praze 2	Průstřel nad levou lopatkou. II.

				chirurgická klinika
Monier Fanari	(..) 1945	Studující DAMU	(..)	Postřelen, II. chirurgická klinika
Josef Remza	15.5.1928	Elektromechanik AZKG	21.8. Náměstí Republiky	Střelen do krku, střela uvízla. OUNZ Praha Sokolovská
Jiří Hošek	(..) 1948		21.8. 20 00 hod Revoluční Praha 1	Průstřel horní poloviny hrudníku, nemocnice Bulovka
Patrice Augin	8.9.1948	Student	20.8. (..)	Průstřel levé dolní končetiny
Jaroslava Hrušková	15.1.1950		20.8. (..)	Průstřel pravé dolní končetiny FN Šrobárova 50
Martin Frisch	3.8.1953		21.8., 21 00 hod.	Průstřel pravé ruky FN Šrobárova 50
Ivan Doležal	31.1.1949		21.8., 20 00 hod.	Průstřel pravého stehna FN Šrobárova 50
Jaroslav Houdek		Voják PS		Průstřel obou dolních končetin FN Šrobárova 50

Tvrdomý průběh bojů v Praze a dalších městech nemohl zůstat bez povšimnutí zahraničních reportérů a veřejného mínění v zahraničí, mocenský aparát musel také počítat s reakcí oficiálních míst západních států, přinucené na nespokojenost domácího veřejného mínění alespoň symbolicky reagovat. Spojené státy ani evropské státy NATO neměly velký zájem, jak již bylo řečeno, narušovat zatím ještě pokračující pokusy o „détente“, které přinášely možnost zajímavé obchodní spolupráce, nehledě na velmi mnoho starostí s vlastní mocenskou sférou (Vietnam) a značnými vnitřními problémy, velmi opatrná a diplomatická reakce však nebyla dopředu zajištěna. Značné, možná až přehnané starosti, působila i předpokládaná aktivita exulantů a emigrantských center s možností veřejných protestů a demonstrací před zastupitelskými úřady ČSSR a států Varšavské pětky. 21. srpna večer se takového protestu dočkalo čs. zastupitelství v Londýně, zúčastnilo se, dle odhadu pracovníků ambasády, zhruba 700 až 1000 osob. Do zamčených dveří vhodili dopis sepsaný jménem „výboru 21. srpna“, , žádající velvyslance, aby

informoval čs. vládu, že Čechoslováci ve Velké Británii nesouhlasí se „zahanbující agresí proti ČSSR,, , dopis obsahoval přílohu „Poselství domovu,, - podporu požadavku, aby 21. srpen byl vyhlášen jako „Den hamby,,. Britská policie zastavila 30 studentů pochodujících k sovětskému velvyslanectví s papírovými čs. vlajčkami černě obalenými. Po rozbití oken cestovní kanceláře Inturist byli 2 zadrženi.

Demonstrace před zastupitelským úřadem ve Vídni byla spíše symbolická, zúčastnilo se jí pouze 50 osob. Na plaketu, upevněnou na domě, kde v roce 1903 dočasně přebýval J.V. Stalin připevnili čs. uprchlíci nápis: „Zemřel v roce 1953 v Kremlu, vstal z mrtvých v roce 1968 v Československu,,. Jiné projevy nespokojenosti s událostmi v ČSSR v Rakousku nejsou známy. Sousední Rakousko s početnou emigrací a mnoha rakouskými občany českého původu působilo jistě nemalé vrásky na čelech konsolidačního vedení, v tomto případě si tedy mohlo opravdu oddechnout.

Zpravodajství některých televizních a rozhlasových stanic ve Spojených státech věnovalo výročí okupace a aktuálním událostem začnou pozornost. New York Times uveřejnil na titulní straně, dle vyjádření představitele čs. ZU „urážlivý úvodník,, nazvaný „Výročí zrady,,. Dopisovatel tohoto listu v Praze byl později vyhoštěn. Článek tohoto typu rozhodně nebyl ojedinělý. Zazněl i hlas oficiálního, vládního představitele. Ministr zahraničních věcí se na tiskové konferenci, věnované původně jinému tématu zmínil o výročí okupace, kterou označil za „tragedii pro čs. lid a pro všechny, kteří chtějí mír,,. Náměstek pražského ministra zahraničí, kterým byl v té době. V. Klusák intervenoval u velvyslance USA v Praze. Krajanská sdružení zorganizovala několik akcí v Clevelandu a Chicagu, kde promluvil i K. Schwarzenberg. V Clevelandu promluvil Dr. Zenkl. Skupina demonstrujících pochodovala také před sídlem sovětské mise OSN. Demonstranti předali sovětské delegaci protestní dopis. Jiná skupina mladých lidí vnikla do úřadovny TASS, odkud je musela vynést policie.

Také programová skladba televizních a částečně i rozhlasových stanic v tehdejším Západním Německu se dotýkala Československa. Státní rozhlas v Severním Porýní - Vestfálsku vysílal reportáž K Stroebingera nazvanou „Všechno vyšlo jinak, český novinář před a po 21. srpnu 1968,,. Státní televize vysílala 21.8 ve 20.15 snímek „Cena svobody,, , druhý program ve 20.55 „Tanky zůstaly,,. Vestfálský rozhlas vysílal pořad „Pražská inventura,, , Hesenský rozhlas vysílal pořad o emigrantech („Tak žijí v jednom německém městě,,), druhý program Bavorského rozhlasu vysílal pořad o procesu se Slánským. Menší protestní shromáždění se plánovalo v Západním Berlíně, před čs. vojenskou misí.

V Itálii, Švýcarsku, Dánsku a dalších zemích byla situace podobná, oficiální představitelé se vyjadřovali v nezbytně nutné minimální míře, čs. problematika na krátkou dobu zaplnila hlavní vysílací časy a titulní stránky. K výraznější reakci veřejného mínění došlo v malém neutrálním Švýcarsku, tedy v zemi jejíž obyvatelé často pohlíželi na zahraniční imigranty s oprávněnou nedůvěrou (byly dominantními původci kriminality v jinak poklidných švýcarských městech). V Curychu se v poledne 21. srpna rozezněly zvony všech katolických a protestantských kostelů, v Basileji se na 1 minutu zastavila veškerá doprava, v Ženevě a v Luzernu se konaly pochodňové průvody, jichž se účastnili čerstvě příchozí čs. uprchlíci. Ministerstvo zahraničních věcí ČSSR se iniciativně snažilo publicitě předcházet a vyvíjelo tlak na místní autority, občas i na redakce jednotlivých listů. V Indii dokonce vyšla knížka nazvaná „Československá agonie,, , kterou vydal „Výbor na obranu ČSSR,, , jehož členy se stali představitel pravicové strany Swatantra a pět

členů ústředního indického parlamentu. Aktivity MZV neměly velký účinek, materiál ministerstva neměl odvahu oznámit, že brožurka vyšla, uvedl pouze že „byla připravena k distribuci,,

Půlnoc ukončila 21. srpen, s takovým napětím očekávaný výroční den okupace. Napětí skončilo pachem střelného prachu a slzného plynu. Mocenský aparát na ulici, byt s nečekaným vypětím, zvládl....

22. srpen přinesl, z pochopitelných důvodů, již značný útlum aktivit demonstrantů, projevům odporu musel režim čelit již pouze v na některých místech Moravy. V Brně byl rozšiřován leták s heslem „Co závod – to požár,,⁵⁴ uvnitř města se shromáždilo 300 – 500 mladých lidí, které rozehnaly značné síly příslušníků VB a armády za použití obrněných transportérů a dokonce i tanků. 100 osob bylo zadrženo, jeden člověk byl postřelen do krku. Protestující postavili barikádu u Nového divadla proraženou dvěma tanky. Protesty trvaly s přestávkami po celý den, poslední skupinky byly rozehnány až ve 21.30 hodin. Pouliční boje v Brně byly poslední dozvuky přímého fyzického střetu ve dnech výročí okupace. V podnicích ČKD Dukla, Tesla-Radiospoje byly rozšiřovány letáky, aby nepustili do práce příslušníky LM. 23 a 24 srpna se odpor již omezil na psaní nápisů a rozšiřování letáků vyzývajících ke stávkám. V této době již převládala apatie a strach z reakce režimu. Na mnoho obyvatel žijících mimo větší města také působila propaganda zobrazující protestující jako vandalské a kriminální živly. Od 25. srpna k otevřenějším projevům odporu docházelo již sporadicky. Nastával čas následků.

Následky

Hovořit o následcích pouze pouličních bojů by bylo trochu nadnesené, vývoj směřující k normalizaci měl jiné příčiny. Nicméně otevřený odpor na ulicích přinesl záminku k ostřejšímu kursu, k represím a čistkám ve sdělovacích prostředcích, ve školství, na pracovištích, která měla klíčový význam pro fungování režimu. Sdělovací prostředky, v tuto dobu již, až na několik výjimek, zcela zpacifikované a téměř ničím nepřipomínající svojí roli v tzv. „obrodném procesu,, , chrlily propagandu, která měla vykreslit situaci tak, jak bylo zapotřebí, protestující byly zobrazovány jako „extrémní antisocialistické a kontrarevoluční, fašistické živly, které svým vystoupením dokázaly svoji existenci, rozhlasové relace se soustředily na rozhovory s milicionáři, vojáky a příslušníky SNB, kteří zasahovali. S odstupem doby působí, mimo jiné i svojí tragikou, v jedné relaci hovoří příslušník VB, popisující, jak je někteří lidé přišli „upozornit,, , že se u nich v domě schovávají účastníci protestů a udělali to tajně, aby jim spolubydlící „nezdemolovali byt,, , v jiné relaci hovoří nasazený voják, kterému jeho spolusloužící na vojně, který byl již v záloze nemohl na ulici podat ruku, protože by „dostal okamžitě přes hubu,, , příslušník milice popisuje radost, s jakou příslušníci jeho jednotky uvítali přijetí zákonného opatření přijatého Národním shromážděním (parlamentem), které jim umožní „konečně se s těmi živly vypořádat,, . Vyjádření tohoto druhu celkem dokreslují roli armády a ozbrojených sborů ministerstva vnitra, kterou byli nuceny přijmout. Denní tisk přinášel fotografie zdemolovaných obchodů, barikád, nepořádku na ulici, doplněný rezolucemi poctivě pracujících požadujících „klid na práci,, a odsuzující „deklasované živly, nad jejichž řáděním se

⁵⁴ Zpráva předsedy federální vlády Ing. Oldřicha Černíka a ministra vnitra Jana Pelnáře o průběhu událostí v srpnových dnech 1969 a o Výsledcích opatření státních a stranických orgánů, předložená předsednictvu UV KSČ. Datována 1. Zářím 1969

rozum zastavuje,.. Kromě tendenčních informací na část veřejnosti působily i otevřené hrozby spojené s publikováním zákonného opatření a příslib represí. Měl působit i důraz na kriminální minulost některých protestujících, který měl vytvořit dojem, že účastníci bojů byli v převážné míře trestaní jedinci. Dojem ovšem neodpovídal realitě, z celkového počtu 2.414 zadržených osob, jak uvádí režimní pramen (jiný zdroj údajů není k dispozici),⁵⁵ bylo 416 osob kriminálně závadových. Fotografie kriminálnků byly uveřejněny i v dobovém tisku, trestná činnost, které se dopustili, působí někdy legračně, např. „krádeže drobného zvířectva,„ apod. Celkově ovšem mediální kampaň nebyla vedena tak neobratně a neúspěšně, jak by z odstupem času mohla působit. Na veřejnost se obracela v několika rovinách. Vedle obligatorní ideologické úrovně, kde se hovořilo o boji s antisocialistickými silami, kontrarevolučními, fašizujícími bandami atd. byla další, poněkud skrytější, ale tím účinnější úroveň. Spočívala především ve vytváření a zdůrazňování protikladu mezi pozitivní tendencí, která místo ideologických frází zdůrazňovala pojmy jako klid, pořádek a harmonie. Druhá naopak měla vzbudit asociace na nebezpečí, chaos riziko, zločin. To vše provázela spousta manipulací a přímých dezinformací. Demonstranti byli zásadně líčeni jako deklasované živly, vandalové, špinaví vlasatci atd., v nejlepším případě jako nerozumná svedená mládež. S verbální rovinou korespondovala i rovina obrazová. 21. srpna vyšla Večerní Praha na první straně se dvěma panoramatickými obrázky Prahy, doprovázenými velmi lyrickým textem. Titulní straně Rudého Práva dominovala velice zajímavá fotografie dvou usmívajících se mužů, podávající si ruku, těmito muži byli Gustáv Husák a Jaroslav Seifert. Fotografie z vlastních nepokojů, jak již bylo zmíněno, zobrazovaly hlavně násilí a ničení. Na záběrech nikdy nebylo větší množství demonstrantů pohromadě, většinou ani jednotlivci se zřetelnými individuálními rysy, ale vždy nezřetelné, rozmazané skupinky v pohybu, rozbité výlohy, či hořící barikády. Vesměs jsou to fotografie jakoby špatné kvality, neostré, neosvětlené, ale tím více vzbuzující podvědomý pocit souvislosti s něčím nepříjemným, násilným, zločinným. Režimní propagandě tehdy nic nečelilo. Přesto se jí nepodařilo vzbudit v pravdivost historek o koordinovaných a dobře připravených akcích kontrarevoluce, autech s cizí poznávací značkou dávajících signál k útoku, o zákeřných střelcích ze samopalů. Většího úspěchu dosáhla prezentací protestních akcí jako výbuchu nerozumu, násilí a neodpovědnosti.

22. srpna 1969, tedy ještě v době vlastního průběhu událostí, přijalo předsednictvo Federálního shromáždění (parlamentu) „Zákonné opatření o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku,„ díky kterému mohl režim poměrně rychle existenčně likvidovat každého, kdo by se snad ještě pokusil pokračovat v protestech veřejným způsobem. Písemný návrh tohoto opatření se poprvé objevil na jednání Předsednictva UV KSČ, které proběhlo 22. srpna od 12.30 do 13.50 hodin. Bezprostředně poté projednala tento návrh vláda ČSSR, která k němu připojila několik legislativních připomínek, před projednáním návrhu, na svém dopoledním zasedání uvažovala o poněkud méně drastických opatřeních. V předsednictvu Federálního shromáždění se návrh začal projednávat v 16.08, jednání skončilo po 19. hodině téhož dne téhož dne. Druhý den, 23. srpna bylo zákonné opatření publikováno v denní tisku a poté ve Sbírce zákonů a nařízení s datem 22. srpna 1969. Tím byla zajištěna jeho okamžitá platnost. Hlasování předsednictva se neobešlo bez komplikací. Ve slovenské části byli přítomni pouze 4 zástupci. Aby souhlas byl většinový byli započítáni i členové předsednictva, kteří dali údajně svůj hlas předem. Tím byly podle předsedajícího Jozefa Gábrišky splněny předpoklady pro přijetí zákonného opatření, které bylo přijato jednomyslně. Vzhledem k důležitosti tohoto opatření jej cituji v plném znění:

⁵⁵ Tamtéž

„V zájmu upevnění a ochrany veřejného pořádku, který je v současné době hrubě narušován, zejména ze strany protisocialistických a protispolečenských živlů, usneslo se předsednictvo Federálního shromáždění podle čl. 58. Odst. 3 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. O Československé federaci na tomto zákonném opatření:

§ 1

Kdo se po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření

-účastní akce narušující veřejný pořádek, kdo k takové akci vyzývá nebo ji podporuje, kdo neuposlechne výzvy veřejného činitele k zachování veřejného pořádku nebo kdo k takovému neuposlechnutí jiného vybízí,

-kdo odpírá plnit povinnosti vyplývající z jeho služebního postavení nebo pracovního zařazení a ztěžuje tak úsilí o udržení veřejného pořádku či nerušeného chodu pracoviště, nebo kdo jiného k takovému neplnění povinností vybízí,

bude potrestán, pokud nejde o trestný čin, pro přestupek odnětím svobody až do tří měsíců nebo peněžitým trestem do 5000,-- Kčs, nebo oběma těmito tresty.

§ 2

U přestupku podle § 1 tohoto zákonného opatření, jakož i u trestných činů pobuřování podle § 100, hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a 103, hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104, poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 153 a 154, útoku na veřejného činitele podle § 156a, podněcování podle § 164, schvalování trestného činu podle § 165, obecného ohrožení podle § 179 a výtržnictví podle § 202 trestního zákona, pokud byly spáchány po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření osobou vyhýbající se poctivé práci, a dále pro trestný čin příživnictví podle § 203 trestního zákona spáchaný po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření, zvyšuje se horní hranice trestu odnětí svobody stanovené v zákoně o polovinu. Mimo to lze v těchto případech uložit též trest zákazu pobytu na dobu jednoho roku až pěti let.

§ 3

Rozhodovat o přestupku podle § 1 tohoto zákonného opatření, jakož i o trestných činech pobuřování podle § 100, hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a 103, hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104, poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112, ztěžování pravomoci veřejného činitele podle § 156a, podněcování podle § 164 a schvalování trestného činu podle § 165, dále o trestném činu výtržnictví podle § 202 a příživnictví podle § 203 trestního zákona přísluší u okresního soudu samosoudci.

Pro řízení se užije přiměřeně předpisů trestního řádu s těmito odchylkami:

- a) přípravné řízení podle trestního řádu se nekoná, řízení před soudem se zahajuje na podkladě trestního oznámení orgánů SNB,
- b) samosoudce věc předběžně neprojednává a může ji vrátit k došetření toliko v případě, zjistí-li, že nepatří do jeho pravomoci,

- c) účast obhájce se připouští teprve v řízení před soudem,
- d) zadržení orgány SNB může trvat až tři týdny, je-li takové doby třeba k náležitému objasnění věci, zejména ke zjištění organizátorů akcí narušujících veřejný pořádek.

§ 4

Toho, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád a ztrácí tím důvěru potřebnou k zastávání dosavadní své funkce nebo svého dosavadního pracovního místa, lze z funkce odvolat, popřípadě s ním i okamžitě rozvázat pracovní poměr, jde-li o pracovníka na něhož se nevztahují ustanovení zákoníku práce o rozvázání pracovního poměru, lze s ním pracovní, služební, popř. i jiný obdobný poměr propuštěním okamžitě skončit. Studenta lze za uvedených okolností vyloučit z dalšího studia.

U učitelů vysokých a jiných škol může příslušný ministr z funkce odvolat, popřípadě i pracovní poměr okamžitě zrušit též proto, jestliže v rozporu se svými povinnostmi vychovávají svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby.

Případný nesouhlas odborové organizace nemá odkladný účinek.

K opatřením, která podle zákonů, statutů vysokých škol nebo fakult, vzorového řádu pracovních řádů nebo zákoníku práce přísluší činit k okamžitému zrušení pracovního poměru nebo vyloučení ze studia orgánům škol nebo orgánům akademií věd, popřípadě jejich pracovištím, je odpovědný ministr školství nebo příslušný předseda akademie věd nebo místopředseda akademie věd pověřený k tomu vládou,

§ 5

Příslušný orgán státní správy zastaví činnost dobrovolné nebo jiné organizace nebo jejího orgánu nejvýše na dobu 3 měsíců, v případě organizaci nebo její orgán rozpustí také tehdy, jestliže jejich činnost napomáhá narušování veřejného pořádku, šíření neklidu, nebo neplnění úkolů pracoviště.

§ 6

Ustanovení § 2 odst. 3 zákona č. 126/1968 Sb., ve znění zákona č. 127/1966 Sb., se zrušují.

§ 7

Toto zákonné opatření nabývá účinnosti dnem vyhlášení a platí do 31. prosince 1969.

Svoboda v. r.
Dr. Dubček v. r.
Ing. Černík v. r

Podle paragrafů 1 – 3 zákonného opatření odsoudili samosoudci celkem 1526 občanů (1186 c. ČSR, 340 v SSR), nejčastěji pro výtržnictví (815 případů), hanobení republiky a jejího představitele (352 případů), hanobení státu světové socialistické soustavy (175 případů). Nesporný byl také odstrašující účinek, který přineslo prodloužení doby zadržení až na tři týdny.

Z dlouhodobého významnějšími a pro postup „normalizace“, důležitějšími byly však paragrafy 4 a 5. Jimi se vytvořily legislativní předpoklady pro masové čistky na školách, v akademiích věd, v úřadech, hospodářských a jiných funkcích od těch, kdo svou činností „narušují socialistický společenský řád a ztrácejí tím důvěru,“.

Zákonné opatření mělo stanovenou platnost do 31. 12. 1969, ve skutečnosti však jeho části plynule přecházely do trestního řádu, „upraveného“, zákoníku práce a víceméně platily do roku 1989.

Prvního září 1969 předkládá předseda federální vlády Ing. Oldřich Černík předsednictvu UV KSČ zprávu „o průběhu událostí v srpnových dnech roku 1969 a o výsledcích opatření státních a stranických orgánů,“ Materiál zajímavý ne jenom proto, že Oldřich Černík byl považován za jednoho z reformátorů, byť technokratických a umírněných, nyní se podepisující pod hodnocení politické situace v ČSSR v podobě připomínající „Poučení z krizového vývoje,“ , ale i přiblížením technických podrobností nasazených ozbrojených sil, jejich problémů při nasazení a plánů do budoucna. Zpráva uvádí:

„.....Tyto nepřátelské síly využívaly nejen legálních pozic, které se jim podařilo získat v roce 1968, ale začaly spojovat svoji činnost s nelegálními prvky. Období od května do srpna chtěly proto využít k zformování opozice, získat masy, zjitřit nacionální emoce, vyvolat otevřený střet a vytvořit tak podmínky ke zvratu socialistického zřízení. Snažily se využít také toho, že proces realizace závěrů květnového pléna byl zejména v politické oblasti značně komplikován existencí pravicově oportunistických skupin a jednotlivců ve straně, kteří zčásti vědomě, zčásti zmateni dlouhodobě působící nacionalistickou propagandou objektivně napomáhali protisocialistickým a kontrarevolučním silám v naší společnosti. Protože nepřátelským silám byla odejmuta možnost publikovat své názory v hromadných sdělovacích prostředcích, uchýlily se k ilegální propagandistické činnosti. Objevila se bohatá paleta protistátních a protisocialistických letáků i jiných tiskovin, která byla doplňována výskytem značného množství nepravdivých a dezorientujících zpráv. Cílem této propagandy bylo prostřednictvím podněcování nacionalistických vášní vyvolat protisocialistickou a protisovětskou psychózu a hysterii,“

Zpráva pokračuje uváděním konkrétních jmen, petic, zmiňuje se o vystoupení F. Kriegla, jmenuje dopis pracovníků údržby adresovaný všem velvyslanectvím apod. Přiznává petice a rezoluce požadující odchod sovětských vojsk, vypsání svobodných voleb pod dohledem OSN atd., těchto rezolucí bylo údajně zaznamenáno 880. Z poměrně detailního popisu letákové kampaně i obsahu jednotlivých typů letáků lze vyčíst zpravodajské informace StB a spolupráci StB při připravování této zprávy. Také část textu zdůrazňující nebezpečí sabotáží, teroru a použití zbraní, komentování aktivit cizích zpravodajských služeb a cizinců poukazuje na zdroje z řad této složky. Zajímavé je přiznání, že žurnalistům a studentům ze západních států, kteří měli přístup do ČSSR v této době prakticky znemožněn, radili pracovníci čs. ambasád, aby při žádosti o vízum uváděli jiná povolání. Klesající popularitu příslušníků SNB, zvláště po hokejových událostech, kdy byli ne příliš důrazně nasazeni proti demonstrantům lze objevit mezi řádky v části zprávy komentující nárůst kriminality:

„Mimořádně nepříznivý vývoj kriminality, je mj. důsledkem výrazného poklesu občanské

morálky a pracovní kázně a rovněž důsledkem krizových situací v poslední době, kdy došlo k určité nerovnováze mezi intenzitou kriminality a jejím trestním postihem. Postupně se komplikovala také situace při zajišťování klidu a veřejného pořádku. Oprávněné zákroky VB proti výtržníkům, příživníkům a jiným kriminálním elementům byly některými občany stále častěji kritizovány a někdy i různými způsoby ztěžovány. Zvýšil se počet případů napadání příslušníků VB při výkonu služby.,,

Celkové obtíže SNB vyplývaly také z nedostatečných početních stavů: „V Praze není již po dobu několika let trvale obsazen větší počet systemizovaných míst VB (cca 800), neboť se nedaří získávat nové příslušníky VB.,,

Zahraničně politická část zprávy prakticky ničím nepřipomíná přístup státních orgánů a vlády téhož Oldřicha Černíka v roce 1968:

„Analýza celkové situace umožňovala provést závažný závěr, že vzhledem k bezpečnostní situaci uvnitř státu a mocenskému poměru sil ve světě jde protisocialistickým silám v současné době o to, aby využily kampaně kolem 21. srpna k zasazení politicko-psychologického úderu Československu a jeho spojení se státy Varšavské smlouvy. Tím chtěly dosáhnout politické a hospodářské labilitý našeho státu a prokázat neschopnost a neoprávněnost naší současné politické a státní reprezentace. Zintenzívněná činnost protisocialistických sil měla rovněž upozornit Západ na existenci silné protistranické a protistátní opozice v ČSSR jako předpokladu pro realizaci jeho dlouhodobých záměrů. Československo se mělo tedy v nejbližších dnech stát znovu středem propagační mašinerie Západu zaměřené na podporu vnitřních protisocialistických sil a tak měl být prakticky položen základ k dalšímu střetu o socialistický charakter ČSSR.,,

Následuje část zprávy konstatující, že dopad těchto „akcí, měl dezorientující a negativní vliv, v dalším textu je podrobně popisována příprava ozbrojených sborů a vznik operačních štábů, tato problematika byla již zmíněna. Text popisující události dnů 16 – 21. srpna vycházel ze zpravodajských informací StB, Federálního informačního systému a hlášení tzv. Národních výborů v Praze, Brně, Liberci a dalších městech. Zajímavá je zpětná analýza činnosti ozbrojených sborů, lze sice vyčíst záměrně pozitivně laděnou informaci, nezakrývá ale též některé problémy, se kterými se ozbrojené sbory nasazené proti vlastnímu obyvatelstvu musely potýkat:

„A – Sbor národní bezpečnosti

Po celou dobu opatření i v průběhu jednotlivých zákroků nebyl do současné doby zjištěn závažnější případ nekázně. Naopak, všichni velitelé a příslušníci VB i ostatní složky SNB vynikali iniciativou, rozhodností, vysokou obětavostí a v mnoha případech příkladnou osobní statečností. Při zákrocích byli na nejnebezpečnějších místech střetů příslušníci bezpečnosti v čele se svými veliteli. Příslušníci nastupovali do jednotlivých akcí bez ohledu na to, e si byli mnozí dobře vědomi nedostatečného zabezpečení své osobní ochrany vlivem špatného technického vybavení. Klid a pořádek byl však obnoven jen se značným vypětím a obětavostí všech zakročujících příslušníků. Situace by byla snáze řešena a klid a pořádek by byl obnoven podstatně rychleji, kdyby VB disponovala potřebným počtem vycvičených příslušníků a měla odpovídající technické vybavení.....U osobní ochrany jde o nevyhovující přílby, neboť byly převážně používány přílby ČSLA, které nemají ochranný štít obličeje, nechraní zátylek a jsou

poměrně těžké, Není k dispozici dostatečný počet ochranných štítů a dlouhých obušků. Nevyhovující jsou také ochranné masky normálního typu.....K přesunu pořádkových jednotek nebyl k dispozici dostatečný počet vozidel, takže je bylo nutno dodatečně vyžadovat od ČSLA. Tuto otázku je nutno řešit v budoucnu zásadně, a to vybavením pořádkových jednotek VB speciálními vozidly, která budou tvořit součást jejich technického vybavení. Při zákroku pořádkových jednotek se dobře osvědčila vodní děla. Nedostatkem však je, že jsou lehce zranitelná, neboť nejsou speciálním prostředkem pro takovéto zákroky. Jeví se účelným, aby útvary VB, zejména ve velkých městech byly vybaveny pancéřovými(!) vodními děly...

.....B – Československá lidová armáda

.....Vyčleněné pohotovostní jednotky ČSLA prokázaly při plnění všech mimořádných úkolů vysoký stupeň morálně-politického stavu a politickou pevnost. Jejich jednání bylo vysoce kázněné, energické a rozhodné. Přímé setkání s pravicovými kontrarevolučními silami, vandalstvím výtržnostmi jejich odhodlání jen zesílilo. Při střídání a návratu do kasáren měly jednotky, které se přímo zúčastnily akcí, pozitivní vliv i na morálku ostatních vojáků..... Rušivé jevy, projevující se v neochotě plnit mimořádné úkoly, v nesprávných názorech na politiku KSČ a v nesouhlasu s projevy představitelů strany a vlády byly jen ojedinělé a neměly vliv na celkově morálně-politický stav vojsk. Velitelé a štáby vojsk ČSLA prokázali schopnost v krátkých časových lhůtách uvést útvary a jednotky do bojové pohotovosti a přesunout je z mírových posádek do určených vyčkávacích prostorů a míst zásahů. V průběhu taktických zásahů se ukázalo, že velitelé a štáby, i když neměli zkušenost v taktice použití vojsk při likvidaci nepokojů, uspěli zorganizovat a zabezpečit činnost nasazovaných jednotek tak, aby úkol byl splněn.,,

Nemístně optimisticky zní hodnocení politických postojů vojáků-záložáků nasazených proti obyvatelům Prahy a dalších měst:

„Účastí vojsk v akcích proti pravicovým kontrarevolučním silám došlo k zásadnímu zvratu v myšlení příslušníků ČSLA. Jestliže mnozí dříve věřili, že kontrarevoluční síly u nás neexistují, zkušenosti při zásazích proti nim je přesvědčily o jejich existenci.,,

Závěr zprávy je věnován celkovému shrnutí a zhodnocení situace mocenského aparátu a Husákova stranického vedení, jak jinak, v optimistickém duchu s důvěrou ve vlastní síly a budoucnost:

„Úspěšná likvidace kontrarevolučních výtržností v uplynulých dnech je politickým vítězstvím nového vedení strany v zápase s pravicovými a antisocialistickými silami. Toto vítězství se opíralo o podporu dělníků, rolníků i ostatních pracujících a představuje posílení sebedůvěry všech zdravých sil celé naší veřejnosti. Úspěchů, kterých bylo dosaženo v posledních dnech, bude nezbytné plně využít a přejít ke konkrétním a ofenzivním politickým akcím. To vyžaduje, aby politický zápas, který byl nastoupen v boji proti pravicovým a antisocialistickým silám a politickému hazardérství byl doveden do konce. Dosažené úspěchy jsou výsledkem jasné politické orientace nového vedení strany a jeho rozhodnosti, která se promítla do celého stranického a státního řízení. Poslední události jednoznačně prokázaly politickou vyspělost dělnické třídy a její oddanost věci socialismu. Snahy o rozvratnické akce, které se projeví na

některých závodech, zvláště v Čechách a na Moravě, narazily na rozhodný odpor pokrokového jádra dělnické třídy.....Na druhé straně je však třeba objektivně konstatovat, že při likvidaci vystoupení kontrarevolučních živlů se zvláště v některých místech republiky (Praha, Brno, Liberec) vyskytly nedostatky spočívající v ne vždy správném taktickém využití pořádkových jednotek a technických prostředků, v úrovni velení a spojení, nedostatečném technickém vybavení některých jednotek a rovněž v malé rozhodnosti některých místních státních orgánů. Tyto nedostatky měly nepříznivý vliv na rychlost a efektivnost zásahů, takže likvidace kontrarevolučních výtržností v některých místech trvala, vzhledem k vzájemnému poměru sil, neúměrně dlouho. Nutno však konstatovat, že většina těchto nedostatků vyplynula z nezkušenosti při provádění hromadných zákroků tohoto druhu.,,

Tolik zpráva. Představuje zpětný pohled s náznakem, jakým způsobem si mocenský aparát představuje své působení v budoucnosti. Účast na demonstracích a střetech s ozbrojenými a pořádkovými silami odneslo 2 414 osob svým zadržením. Pro tyto lidi byly následky velice tristní. Často strávili dobu svého zadržení ve velice tvrdých podmínkách, nechybělo ani bití a fyzické týrání. Byli nuceni opustit své zaměstnání, velice obtížně sháněli jinou, než manuální práci. Studenti byli vyloučeni ze škol a uplatnili se jako topiči, dělníci a pracovníci komunálních služeb. Odjezd na dovolenou do zahraničí představoval těžko překonatelný problém.

Pouliční nepokoje ve dnech výročí okupace byly posledním, zástupným pokusem občanské společnosti projevit svoji nespokojenost s restaurací neostalinského systému otevřeným způsobem, nutno říci že pokusem velice krajním. Po odeznění napjatého očekávání spojeného tímto datem režimu již nic nebránilo v provádění jeho záměrů. Represe spojené s nepokoji využil k zostření a urychlení čistek a k existenčním postihům nejprve ve sdělovacích prostředcích, mocenských a státních orgánech, pokud se zde ještě vyskytovali zásadní odpůrci normalisace, ochotní projevit svůj názor veřejně, vědeckých pracovištích zabývajících se společenskovední problematikou, později přesunul svoji pozornost i na odborné pracovníky technických oborů, kteří byli hůře nahraditelní, kde občas docházelo ke komickým situacím, objevil se i případ, kdy tým projektantů a konstruktérů řídil člověk nejen bez maturity, ale i bez jakéhokoli technického vzdělání, nebo schopností. Tato situace společně s druhou vlnou emigrace (první nastala po únoru 1948) přinášela těžko vyčíslitelné hospodářské škody, o společenských ani nemluvě.

Závěr

Události 21. srpna 1969 reálnou mocenskou situaci v podmínkách rozdělené Evropy změnit nemohly. Ze zpětného pohledu byly spíše výrazem zoufalství nad již rozhodnutým zápasem. Realitou ale zůstává, že s tak velkým odporem v ulicích režim zřejmě nepočítal, k jeho potlačení musel nasadit jednotky milic a armády včetně tanků. Tanky byly bojově nasazeny poprvé a naposled v historii čs. ozbrojených sil od vzniku státu v roce 1918. Tvrdý průběh bojů, především ve večerních hodinách na druhou stranu umožnil režimu presentovat odpůrce normalizace jako vandalské a kriminální živly, kdy jen včasné a rozhodné nasazení ozbrojených sil zabránilo dalšímu ničení majetku a zajistilo „naprostě většině našeho lidu, klid na pokojnou práci a tím účastníky demonstrací sociálně a psychologicky izolovat. Tento způsob propagandy, jak již bylo řečeno měl určitý, omezený účinek na veřejné mínění především v menších městech a na venkově. Rudé Právo 23. srpna přineslo informaci, že „kontrarevoluční centra dlouho připravovala své akce., Toto tvrzení neodpovídá realitě. Vystoupení veřejnosti ve výroční dny

okupace bylo účelem samo o sobě a nebylo podepřeno žádnou koncepční politickou silou, nebo programem. Důkazem může být provolávání Dubček, Dubček, tento politik reprezentoval politickou stranu stále více se distancující od svého přístupu v roce 1968, kromě toho jeho podpis figuroval na přijatém zákonném opatření (nutno dodat, že o budoucím Dubčekově podpisu účastníci demonstrací pochopitelně nevěděli). Navíc bylo zcela živelné a nekoordinované. I stavba barikád a tvrdé střety se zasahujícími jednotkami byly důsledkem bezprostředního vývoje situace, měla spíše symbolický význam a měla zabránit bezprostřednímu postupu jednotek. „Střetnutí s prvky občanské války,, , jak události prezentovala dobová propaganda tedy reflektuje spíše vnější, jevovou stránku událostí. S obdobnou skepsí je možno posuzovat tvrzení, že „výtržnosti,, byly organizovány ze zahraničí. Zpravodajské služby západních i východních zemí pochopitelně vyvíjely činnost po celou dobu trvání studené války, Československo svým vývojem v letech 1968 a 1969 jistě upoutalo pozornost těchto služeb, nicméně fotografie automobilů zahraničních poznávacích značek, jejichž posádky koordinovaly akce a dávaly signály k útoku měly smysl spíše pro dobovou propagandu režimu. Cizí státní příslušníci pohybující se mezi demonstranty byli většinou reportéři zahraničních sdělovacích prostředků, kteří museli být z technických důvodů řádně akreditováni, nebo radikální, většinou levicově orientovaní mladí lidé (běžní turisté by neradi přišli k úrazu) , ve značné míře studenti. „Agenti,, cizích rozvědek by jistě volili méně nápadnou formu práce, než demonstrativní projíždění v zahraničních autech před zraky zásahových jednotek. Malý zájem na komplikaci vztahů s novým čs. stranickým vedením ze strany západních států byl již zmíněn.

Odlišná interpretace událostí reprezentována částí zahraničních sdělovacích prostředků a vyskytující se částečně i mezi čs. občany byla založena na úvaze, že nepokoje byly záměrně vyprovokovány Husákovým vedením, které tak jejich rozdrčením mohlo zahájit novou, razantnější formu pacifikace společnosti a zároveň se kvalifikovalo Moskvě jako spolehlivé a schopné definitivně vyřešit československý problém. Husákově vedení z vývoje situace skutečně profitovalo a upevnilo svoji pozici, záměrné vyprovokování a organizování nepokojů však nepůsobí příliš pravděpodobně. Možnosti, které dával neostalinský politický a státní systém k pacifikaci občanské společnosti žádnou záminku nepotřebovaly. Kromě toho mírný, nebo vůbec žádný průběh výročí okupace by posloužil záměrům normalizace ještě lépe, mohl by být prezentován jako naprostý souhlas s politikou nového státního a stranického vedení.

Další verze připisuje rozhodující vliv na chod událostí představitelům tehdejšího SSSR. V některých zahraničních denících se objevily zprávy, že Husákově vedení jednalo pod ultimátem Moskvy, jež hrozila přímým zásahem sovětských vojsk a případnou další změnou ve vedení KSČ, nebudou-li nepokoje potlačeny do půlnoci 21. srpna. Nepokoje na Moravě pokračovaly ještě 22. srpna bez těchto následků, další důvod pro malou pravděpodobnost této verze je celková nevýhodnost pro kremelské vedení zasahovat do událostí vlastními prostředky. Také Moskva měla zájem na urovnání vztahů se západem založeným na respektování mocenských sfér, které umožňovalo konsolidaci vnitřních poměrů. Jistě nebyl zájem na tom, aby Československo přilákalo větší mezinárodní pozornost, než bylo nezbytně nutné. Vývoj a poměry v jednotkách vyčleněných k zásahu byly pochopitelně oprávněnými osobami SSSR pozorně sledovány, hlavně prostřednictvím masové přítomnosti spolupracovníků KGB přímo v těchto jednotkách a v ozbrojených sborech Československa vůbec.

I když byla pasivní resistance prostřednictvím letákové kampaně organizována s časovým předstihem, původce sjednocoval odpor k okupaci, určité iluze o reformním vývoji v roce 1968,

s výjimkou Revoluční socialistické strany a zárodků Sociálně demokratické strany, neměli tito autoři letáků žádnou jednoznačnou politickou platformu. O organizované politické opozici lze tedy hovořit dosti obtížně. Kdo tedy nakonec vyprovokoval pouliční střety? Nejbližší pravdě bude zřejmě vysvětlení nejprostší, protesty 21. Srpna byly v největší míře spontánním vystoupením té části veřejnosti, která se nemohla smířit s pasívním přihlížením vývoji směřujícímu k popření všeho, čemu v uplynulém roce a půl věřila a v co doufala.

-

